

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

İLKOKUL 3. SINIF DÜZEYİ DİN ÖĞRETİMİ
ÖĞRENCİ İHTİYAÇLARI MERKEZİNDE
BİR ARAŞTIRMA
(ATLANTI GAZİ İLKOKULU ÖRNEĞİ)

BÜŞRA YAŞAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:

PROF. DR. MUSTAFA TAVUKÇUOĞLU

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Büşra Yaşar		
	Numarası	148102011018		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Eğitimi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
Tezin Adı	İlkokul 3. Sınıf Düzeyi Din Öğretimi Öğrenci İhtiyaçları Merkezinde Bir Araştırma (Atlantı Gazi İlkokulu Örneği)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

Büşra Yaşar
Büşra Yaşar

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	BÜŞRA YAŞAR
	Numarası	148102011018
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Eğitimi
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mustafa TAVUKÇUOĞLU
	Tezin Adı	İlkokul 3.Sınıf Düzeyi Din Öğretimi Öğrenci İhtiyaçları Merkezinde Bir Araştırma (Atlantı Gazi İlkokulu Örneği)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “İlkokul 3.Sınıf Düzeyi Din Öğretimi Öğrenci İhtiyaçları Merkezinde Bir Araştırma (Atlantı Gazi İlkokulu Örneği)” başlıklı bu çalışma 13/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Mustafa TAVUKÇUOĞLU	
2	Dr. Öğretim Üyesi	M. Fatih TURANALP	
3	Dr. Öğretim Üyesi	Sümeysra BİLECİK	

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Büşra YAŞAR	
	Numarası	148102011018	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Eğitimi	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	
		Doktora	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mustafa TAVUKÇUOĞLU	
Tezin Adı	İlkokul 3. Sınıf Düzeyi Din Öğretimi Öğrenci İhtiyaçları Merkezinde Bir Araştırma (Atlantı Gazi İlkokulu Örneği)		

Araştırmanın amacı ilkokul 3. sınıfa giden 8-9 yaşlarındaki çocukların öncelikle din eğitimine ne kadar ihtiyaçlarını olduğunu tespit etmek ve nasıl bir eğitim verilmesi gerektiği konusunda bir fikir vermektir. Bu amaç doğrultusunda araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Araştırmadan edinilen sonuçlara göre öğrencilerin din eğitimine önemli oranda ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir. Yapılan görüşmelerden edinilen bilgilere göre öğrenciler ailelerinden din hakkında ne öğrenirlerse onunla yetinmektedirler. Bir çoğu öğretmenine din hakkında soru bile sormamaktadır. Ayrıca öğrencilerin verdikleri cevaplar doğrultusunda din hakkında yanlış ve eksik bilgilere de sahip oldukları fark edilmiştir. Araştırma yapılan okulun bulunduğu toplumun sosyal ekonomik ve dini yapısı da göz önünde bulundurulmuştur. Tüm bu etkenler bir araya geldiğinde öğrencilerin din eğitimine olan ihtiyacı kendini göstermektedir. Bu çalışma ile 19. MEB Şurası tavsiye kararı gerçekleştirilirse yani Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi ilkokul 1. sınıftan itibaren verilmeye başlanırsa hazırlanacak müfredat için bir yol gösterici kaynak olması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din, Eğitim, Din Eğitimi, Din Eğitimi İhtiyacı

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Büşra Yaşar		
	Student Number	148102011018		
	Department	Philosophy and Religious Sciences Branch / Religious Education Degree		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Mustafa TAVUKÇUOĞLU		
Title of the Thesis/Dissertation	A research at a level of the 3rd grade students' needs of religious education (Atlantı Gazi Primary School Sample)			

The purpose of research is to determine the needs of children aged between eight and nine years who study in the third grade of primary school principally to religious education, and to give an idea humbly about what kind of education should be given. According to the results obtained from the research, it was determined that students need religious education significantly. According to the information obtained from interviews, students are satisfied with what they learn from their parents about religion. Most of them do not even ask a teacher about it. In addition, it was noticed that students had incorrect and incomplete information about religion in line with their answers. The social, economic and religious structure of the school where the research is carried out was also taken into consideration. When all these factors come together, students' need for religious education manifests itself. This research intended to be a guiding resource for the curriculum to be prepared, if the 19th Ministry of National Education Council recommendation is made, that is Religious Culture and Moral Knowledge course is given since the first grade of primary school,

Keywords: Religion, Education, Religion Education, Religious Education Needs

ÖNSÖZ

Elinizdeki çalışma teorik ve pratik bilgiler olmak üzere iki kısımdan oluşmuştur. Çalışmanın teorik kısmında ilk önce araştırmanın problem durumu, amacı, önemi, sınırlılıkları ve varsayımları hakkında ön bir bilgi verilmiştir. Kavramsal çerçeve için ilkökul 3. sınıf çocuğun fiziksel, zihinsel, ahlaki, psikososyal ve dini gelişim dönemi özellikleri açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırmada kullanılan yöntem, model ve araştırmanın evreni, örnekleme, verilerin toplanması ve analizi konularıyla ilgili bilgiler verildikten sonra bulguların yorumlandığı bölüme geçilmiştir.

Yapılan araştırma Konya ili Kadınhanı ilçesinin Atlantı Gazi İlkokulunda öğrenim gören 3. sınıf öğrenciler ile görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Soru cevap şeklinde 20 adet dini ve ahlaki kavram çocuklara yöneltilmiştir. Çocukların verdikleri cevaplar eksiksiz ve hiçbir düzeltme ve değiştirme yapmadan not edilmiştir. Araştırma yapılan kurumun ilkökul olması ve ilkokulun yerleşim yerindeki tek okul olması sebebiyle okulda okuyan çocuklar genellikle aynı ekonomik kültürel çevrede yaşamaktadırlar. Sorularımıza cevap alırken birbirlerine benzeyen cevaplar olmakla birlikte ara sıra farklılık gösteren cevaplar ile de karşılaşıldı. Bu da ailenin, çevrenin insan zihni üzerindeki etkilerini apaçık ortaya koymaktadır.

Elinizdeki bu çalışmanın yapılmasına teşvik eden ve çalışmalar sırasında her türlü desteğini esirgemeyen kıymetli ve saygı değer danışman hocam Prof. Dr. Mustafa TAVUKÇUOĞLU'na, şükranlarımı sunarım. Bana bu konuda araştırma yapma fikrini veren görüş ve eleştirileri ile katkıda bulunan Prof. Dr. Muhittin OKUMUŞLAR'a ve gerekli bilgi ve düzeltmeler için yardımcı olan Dr. Öğrt. Üyesi M. Fatih TURANALP hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışma için görüşmeye katılım sağlayan Atlantı Gazi İlkokulu 3. sınıf öğrencilerine ayrıca teşekkür ederim.

Büşra YAŞAR Konya - 2019

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı Geçen Eser

c.c. : Celle Celal üh

H.z. : Hazreti

M.E.B : Milli Eğitim Bakanlığı

s. : Sayfa

sy. : Sayfalar

TDK: Türk Dil Kurumu

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

TİB: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı

vb. : ve benzeri

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	i
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Problem Durumu	1
2. Araştırmanın Amacı	2
3. Araştırmanın Önemi	2
4. Araştırmanın Sınırlılıkları	3
5. Araştırmanın Varsayımları	3
BİRİNCİ BÖLÜM	4
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
1.1. İlkokul 3. Sınıf Düzeyi Gelişim Dönemleri	4
1.1.1. Fiziksel Gelişim Özellikleri	4
1.1.2. Zihinsel Gelişim Özellikleri	6
1.1.3. Ahlaki Gelişim Özellikleri	9
1.1.4. Psiko-Sosyal Gelişim Özellikleri	12

1.1.5. Dini Gelişim Özellikleri	18
1.1.5.1. Çocukta Dini İnanç Tasavvurların Gelişimi	22
1.1.5.2. Dini Tecrübe Gelişimi	27
İKİNCİ BÖLÜM	31
YÖNTEM	31
2.1. Araştırmanın Modeli	31
2.2. Evren ve Örneklem	32
2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi	32
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	34
BULGULAR VE YORUM	34
3.1. İlkokul 3. Sınıf Düzeyi Dini Kavramlar	34
3.2. İlkokul 3. Sınıf Düzeyi Dini Kavramlar Hakkında Merak Edilenler	35
3.3. İlkokul 3. Sınıf Düzeyi Din Öğretimi İhtiyaçları	37
3.3.1. "Allah" Kavramı İle İlgili Soruların Bulguları ve Yorumları	37
3.3.2. "Peygamber" Kavramı İle İlgili Soruların Bulguları ve Yorumları	44
3.3.3. "Dua" Kavramı İle İlgili Soruların Bulguları ve Yorumları	48
3.3.4. "Melekler" Kavramı İle İlgili Soruların Bulguları ve Yorumları	54
3.3.5. "Cennet ve Cehennem" Kavramları İle İlgili Soruların Bulguları ve Yorumları	57
3.3.6. "İbadetler" Kavramı İle İlgili Soruların Bulguları ve Yorumları	62
3.4. İlkokul 3. Sınıf Düzeyi Din Öğretimi Nasıl Yapılmalı?	68
SONUÇ	72

ÖNERİLER	74
KAYNAKÇA	76
ÖZGEÇMİŞ.....	78

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Problem Durumu

Aileden sonra gelen en önemli eğitim kurumlarından biri de okuldur. Okul, genel eğitim alanında olduğu kadar din eğitimi açısından da önemlidir. Her ne kadar din eğitimi okulda başlamamış olsa da çocukların sistematik olarak ilk dini bilgiler aldığı yer okuldur. Batı Hıristiyan kültüründe aile ve okul arasında bir aracı kurum olarak kilise bulunmasına rağmen, Müslüman toplumlarda bu rolü üstlenecek bir kurumsal örgütlenmenin olduğunu söylemek güçtür. Cami ve Kuran Kursu gibi din eğitimi veren kurumlar sınırlı da olsa, faaliyet göstermekle birlikte Batılı ülkelerdeki gibi örgütlenmiş ve yaygınlaşmış bir dini eğitimden söz edilememektedir. Fakat zorunlu olmasa da Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde yürütülen 4-6 yaş Kur'an kursları bu boşluğu doldurmaya çalışır niteliktedir.

İlgili literatür incelendiğinde toplumun farklı inanış ve değer yargılarına sahip kesimlerine kadar birçok ülkede okulda din eğitiminin gerekliliği ve niteliği konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bir kısım kesim okulların kamuya ait eğitim-öğretim mekanı olduğunu, dinin ise özel bir mesele olduğu için okul dışındaki kurumlara bırakılması gerektiğini ileri sürenler olduğu gibi birçok ülkede aynı konunun benzer şekilde tartışıldığı ve farklı çözümler geliştirildiği görülmektedir. Avrupa ülkelerinde ilkokul dönemi din eğitimi konusunda farklı uygulamalar gözlenmektedir. Örneğin ilkokul birinci sınıftan itibaren din eğitimi zorunlu olarak veren Almanya ve İngiltere gibi ülkelerin yanı sıra okul müfredatlarında sistematik bir din eğitimi dersine yer vermeyen Fransa gibi ülkeler de vardır.

Ülkemizde din eğitimi ise örgün eğitimde ilkokul 4. sınıfta ders müfredatına dahil olmaktadır. Önceki dönemlerde din eğitimi için aileler ya başka bir kuruma (cami, Kur'an Kursu, dini eğitim veren kreşler) ya da ebeveyn gözetiminde bu eğitimi vermektedirler. Ülkemizde küçük yaşlardan itibaren ilk fırsatta çocuklarımıza dini eğitim verme çabası aileler tarafından olmasına rağmen örgün eğitimde bu kadar

geç başlaması üzerinde çalışma yapılması gereken bir alan olarak durmaktadır. K küçük yaşta dini eğitimin verilmesinin doğru olmadığı görüşlerinin de etkili olduğu bu durum o yaşlardaki çocukların takip edilerek aslında ne kadar dini bir eğitime muhtaç olduklarını göstermektedir. Araştırmanın konusu ilkokul üçüncü sınıf (8-9 yaş) öğrencilerinin 19. MEB Şurası tavsiye kararının da yöneltmesiyle örgün eğitimde alınacak dini eğitimin nasıl olması gerektiği şeklindedir. Araştırmanın problemi ise;

- İlkokul 3. sınıf öğrencilerine nasıl bir dini verilmelidir?

- Hangi dini konular, kavramlar ve değerler verilmelidir?

2. Araştırmanın Amacı

İlkokul 3. sınıf öğretim programına 19. MEB Şurası tavsiye kararıyla Din Kültür Ahlak Bilgisi dersi gelmesi halinde hazırlanacak müfredata katkı sağlaması amaçlanmıştır. Bu alanda hemen hemen hiç çalışma yapılmaması nedeniyle ilk kaynak olma hedeflenmiştir. Hükümetin eğitim politikası geliştiricileri takip edildiğinde İmam Hatip Ortaokullarının açılması, ortaokullarda seçmeli olarak Kur'an-ı Kerim, Temel Dini Bilgiler, Peygamberimiz' in Hayatı, Arapça dersleri okutulması gibi adımlar atılınca ve Milli Eğitim Bakanlığı Şurası'nın bu konuda tavsiye bir karar alması ile bu şekilde bir çalışmanın yapılabileceğine ilişkin bir öngörü ortaya çıkarmaktadır.

3. Araştırmanın Önemi

Din eğitimi çocukların doğumu itibariyle başlamaktadır. Aileler çocuklarını çok küçük yaşlarda İslam ile tanıştırmaktadır. Din, kültürümüzü büyük oranda etkilediği içinde hayatımız her yerinde dini bir değer ile karşılaşmaktadır. Tanıdığımız biriyle karşılaştığımızda hemen es-salamü aleyküm dememiz, hasta ziyaretinde Allah şifa versin dememiz kısaca günlük hayatımızda dinin etkisi büyüktür. Biz hayatımızın neredeyse her anında dini bir değerle karşılaşmamıza rağmen çocukların örgün eğitimde din eğitimiyle ilkokul 4. sınıfta başlaması bu konu üzerinde farklı boyutlarıyla düşünmeyi gerekli kılmaktadır. Bu nedenle bu çalışma

Milli Eğitim Bakanlığının Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersini ilkokul 1. sınıftan başlatması halinde yardımcı olması için hazırlanmak istenmektedir. Araştırmanın en önemli sorusu " öğrencilere hangi dini konuları, değerleri öğretmeliyiz?" üzerine kuruludur.

4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma Konya ili Kadınhanı ilçesi Atlantı Gazi İlkokulunda eğitim gören 3. sınıf öğrencileri ile sınırlandırılmıştır. Okulun Konya merkezde olmayıp ilçeden seçilme nedeni ise araştırmaların hep merkez ilçeler etrafında yapılması hiç ücra yerlerde eğitim gören çocukların tercih edilmemesidir, kolay bir örneklem türü olması ve araştırmacının örneklem ortamına yakın olmasıdır. Bir diğer neden ise seminer çalışması yaparken bu öğrenciler ile çalışılmış olmasındandır. Öğrencilerle yapılan görüşmelerde onlara " din deyince aklınıza ne geliyor?", " din hakkında neler merak ediyorsunuz", " Merak ettiklerinizi kime soruyorsunuz?", " Aldığınız cevaplar size yeterli geliyor mu?" soruları yöneltildi. Görüşmeler 2018-2019 eğitim-öğretim yıllarında gerçekleştirilmiştir.

5. Araştırmanın Varsayımları

Araştırmada görüşmelerde bulunulan çocukların normal zekâ düzeyine sahip sağlıklı bireyler oldukları kabul edilmiştir. Çocuklara yöneltilen soruların araştırmanın yapısına uygun ve ölçmede yeterli olduğu varsayılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. İlkokul 3. Sınıf Düzeyi Gelişim Özellikleri

Yaşam boyunca insan gözle görülür fiziksel değişimler yaşadığı gibi duygusal, zihinsel, sosyal, ahlaki ve dini alanlarda da bir dizi değişim yaşar. Bu değişimlerden kişinin sosyalleşme sürecini gerçekleştirdiği sosyal çevre yanında kişinin kalıtsal olarak beraberinde getirdiği özelliklerde etkili olur. İşte bütün bu değişimlerle ilgili gelişimin belirli bir tanımının olup olmadığı, gelişimle ilgili olarak hangi kavramlardan söz edileceği, bütün birey ve kültürlerde ortak bazı ilkelerin var olup olmayacağı ve belirli gelişim alanlarının varlığı gibi bazı temel eğitim psikolojisi konuları önemli hale gelir.¹

Gelişim, içeriğinde birçok kavramı barındıran üst bir kavramdır. Çünkü gelişimin fiziksel bir boyutu olduğu gibi zihinsel yönü de vardır ve büyüme, öğrenme, yaşantı, olgunlaşma, hazır bulunuşluk gibi kavramlar gelişimle doğrudan ilgilidir. Büyüme; kilo artışı, boy uzaması gibi bedende gerçekleşen niceliksel değişiklikleri yani yapısal bir artışı ifade eder. Öğrenme; yaşantı ürünü ve nispeten kalıcı davranış değişikliği olarak tanımlanır. Olgunlaşma; genetik yapı ve çevre etkileşimi sonucu bireylerde görülen ve büyük oranda iç şartlara bağlı olarak gerçekleşen biyolojik değişikliklerdir. Son olarak hazır bulunuşluk, kişinin olgunlaşma ve öğrenme sonucu belli davranışları yapmaya hazır olmasıdır.²

1.1.1. Fiziksel Gelişim Özellikleri

Çocuğun herhangi bir davranışı sergilerken göstermiş olduğu tepkileri anlamak için onun hangi gelişim döneminde olduğunu bilmek gerekir. Bu nedenle olgunlaşmanın en önemli boyutlarından biri olan biyolojik gelişimine göz atmak yerine büyük bir bölümü biyolojik süreçlerle ilgilidir. Cüceloğlu'nun ifadesiyle

¹ Mustafa Köylü ve Cemil Oruç, "*Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*", Nobel Yayıncılık, 1. basım, Ankara, 2017, s.1-2.

² Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2002, s.333.

davranışların temelinde yer alan belirli biyolojik aşamalar, çocuğun yürümesinden dış çıkarmasına kadar her alanla ilgilidir.³

Yedi yaşından itibaren çocukta düzenli ve dengeli bir gelişim dikkat çeker. Çocuk fiziksel gelişiminde önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Artık çocuk koşabilir, birçok sportif faaliyette bulunabilir, ellerini ve ayaklarını koordineli şekilde kullanılabilir. Bunun sonucunda sürekli bir şekilde faaliyet içerisindedir. Oturuşu dahi bir faaliyet ile ilişkilendirilebilir. Bu faaliyetlerde önemli olan amaç değil, o faaliyetin gerçekleştirilmesidir. Sekiz yaşlarında kasları daha koordineli çalıştığı için, düzgün ve hızlı reaksiyonda bulunabilir.⁴

Boy: Bu yaşlarda çocuklar ilköğretim birinci kademedede bulunmaktadır. İlköğretim dönemindeki çocukların büyüme hızında önemli yükselmeler görülmez. Boy uzaması yavaştır. Yıllık boy artışı ortalama olarak 5,5 cm'dir. 10 yaşındaki bir çocuğun boyu yaklaşık olarak 140 cm'dir.⁵

Ağırlık: İlköğretim dönemindeki ağırlık artışı da boy uzaması gibi yavaştır. 7 yaşındaki bir çocuğun ağırlığı ortalama olarak 24 kg'dır. 5. sınıfa doğru kızların ağırlığı, yaşlıları olan erkeklerin ağırlığından fazladır. Çünkü kızlar erkek çocuklarından daha önce erinlik dönemine girmektedir.⁶

Kas ve Kemik Gelişimi: Bu dönemde kemik ve iskelet sistemindeki gelişmeler, kas gelişiminden daha ileri düzeydedir. Bu nedenle 6-12 yaş grubundaki çocuklar sık sık büyüme ağrılarında şikayet ederler. İlköğretime yeni başlayan çocuklarda henüz bilek ve parmak kemikleri ve kasları ince ve hassas işleri yapabilecek olgunluğa ulaşmamıştır.⁷

İlköğretim döneminde kemiklerdeki sertleşme son halini almadığı için kemiklerin biçiminin bozulması tehlikesi devam etmektedir. Kol, bacak ve omurga

³Köylü ve Oruç, a.g.e., s.9.

⁴ Ümit Arslan, "Okul Öncesi Eğitimde Temel Becerilerin ve Sosyal Davranışların Kazandırılması", *Okul Öncesi Eğitime Giriş*, Ankara, Anı Yayınları, 2007, sy. 206-208.

⁵ Ziya Selçuk, **Eğitim Psikolojisi**, Nobel yayıncılık, 18. Basım, Ankara, 2010, sy. 37.

⁶ Selçuk, a.g.e., s.37.

⁷ a.g.e., s.38.

kemiklerine aşırı yüklemeler ve zorlamalar çocuğun iskelet gelişimini olumsuz etkiler.⁸

Bu dönemde çocuk, gücünün üstünde işlere kalkışır. Gerilim boşaltıcı bazı hareketleri (gözlerini kırıştırma, parmağını emme, mide ağrıları) görülebilir. Yarışları severler. Bir önceki gelişim dönemine göre, bu çağ çocuğunda el göz koordinasyonu daha da gelişmiştir. Bu gelişim yazma, boyama, dikiş dikme, makas kullanma vb. faaliyetleri daha iyi yapmalarını sağlar. Fiziksel etkinlikler daha fazla olduğu için kazalara daha sık rastlanır.

1.1.2. Zihinsel Gelişim Özellikleri

Zihinsel gelişim bebeklik döneminden başlayarak yetişkinlik boyunca kişinin çevresini, dış dünyayı ve hayatı algılama, kavramsallaştırma ve anlama konusunda gerçekleştirdiği gelişim sürecini ifade eder.⁹

Zihinsel gelişim bilgi, bellek, akıl yürütme, sorun çözme, düşünme gibi bütün zihinsel faaliyetleri kapsayan anlamlandırmaya yönelik bir çabayı ve ilerlemeyi gösteren geniş kapsamlı bir süreçtir.¹⁰

Bilişsel gelişim konusunda önemli isimlerden biri İsveçli psikolog Jean Piaget'dir. Piaget çocukları gözlemlemeye dayanan araştırmasında, çocukların öğrenmelerinde bazı ortak olguların varlığına işaret eder. Piaget çocukların çevresindeki nesnelere kullanması ve onlarla etkileşime girerek geliştirdiği zihinsel yapıların tıpkı sindirim sisteminde olduğu gibi bir süreç dahilinde gerçekleştiğini belirtir. Buna göre yeni öğrenmeler tıpkı bir gıdanın vücuda alındığında belirli süreçlerden geçip iyice hazmedildikten sonra vücuda uyum sağlaması gibidir.¹¹

⁸ a.g.e., s.38.

⁹ Köylü ve Oruç, a.g.e., s.11.

¹⁰ a.g.e., s.12.

¹¹ Köylü ve Oruç, a.g.e., s.12

Bilişsel gelişim dönemi konusunda İngiliz ve Amerikan eğitim sistemini oldukça etkileyen Piaget' nin sınıflandırmaları genel bir kabul görmüştür. Piaget çocuklar üzerinde yapmış olduğu gözlemler sonucunda bilişsel gelişimi bireyin bir aşamayı geçmeyen diğerine ulaşamayacağı hiyerarşik tarzda ve yaşa bağlı dört dönem halinde ele alır.¹²

Piaget bilişsel gelişimi *Duyu-Hareket Dönemi*, *İşlem öncesi Dönem*, *Somut İşlemler Dönemi* ve *Soyut İşlemler Dönemi* olmak üzere dört döneme ayırmaktadır. Bütün çocuklar bu dönemleri sırasıyla geçirmektedir. Ancak ergenlik dönemi ve sonrasına denk gelen soyut işlemler dönemine bazı yetişkinlilerin ulaşması mümkün olmayabilir. Zira bilişsel gelişim sadece olgunlaşmaya bağlı olmayıp *fiziksel yaşantı*, *toplumsal aktarım* (dil, eğitim, akran ilişkileri vs.) ve *dengeleme* etkenlerinden de etkilenmektedir. İlköğretim 3. sınıf öğrencini kapsayan döneme ise *Somut İşlemler Dönemi* (7-11 yaş) olarak belirler.¹³

Somut İşlemler Dönemi(7-11 yaş): Somut işlemler dönemi pratik olarak bazı problem çözme becerilerinin geliştirildiği, somut olgular üzerinde yoğunlaştığı, ancak varsayımlara dayalı soyut düşünce becerilerinin henüz gelişmediği ilkököl dönemi kapsar. Her ne kadar düşünce yeteneğinde hızlı ilerlemeler kaydetmiş olsa da bu dönemde çocuk olguların algılanabilir yönleri ve fiziki özellikleriyle ilgilenir. Çocuklar kavram geliştirebilir, problem çözebilir, ilişkiler geliştirilebilir ancak bunları bildik ve tanıdık olgular ile ilgili olarak gerçekleştirirler. Ayrıca korunum özelliği de oldukça gelişmiştir.¹⁴

Bu dönemin başlıca özellikleri şunlardır:

1. Nesnelerin yüzeysel özelliklerine bakmak yerine, mantıksal çıkarımlar yapmak söz konusudur.
2. Sayısal ilişkiler hızla gelişir.

¹² a.g.e., s.13.

¹³ Selçuk, a.g.e., s.90.

¹⁴ Köylü ve Oruç, a.g.e., s.16.

3. Odaklaşma, tersine dönebilirlik ve korunumla ilgili sınırlılıklar giderilir.
4. Sıralama ve sınıflama yeteneği gelişir. Sınıf içersinde yapılabilir.
5. Ben merkezliliğin yerini sosyal davranış almaya başlar.

Bu dönemde sembolik zihinsel faaliyetlerden gerçek zihinsel işlemlere geçilir. Mantiğa dayalı şemalar oluşturulur. Sadece algılara dayalı olarak değil, akıl yürütmeye dayalı olarak da sonuçlar çıkarılır. Somut işlemler dönemindeki bir çocuk, somut olmayan nesne ve durumlar üzerinde akıl yürütemez. Mantıksal işlemleri somut problemlere uygular; İlköğretime giden çocukların aritmetik işlemleri yaparken parmaklarını ya da başka nesnelere kullanmaları bunun sonucudur.¹⁵

Çocuk yedi yaşından itibaren nesnelere belirli özelliklerine göre sıralayabilir ve nesnelere arasında bir sınıflandırma yapabilirler. Örneğin farklı uzunlukta olan çubukları kısıdan uzuna veya uzundan kısaya doğru sıralarken, aynı zamanda farklı renklerdeki nesnelere de ortak özelliklerine göre ayırıp sınıflandırabilir. Bu yeterliliklerle birlikte çocukta gelişen önemli bir bilişsel yeterlilik ise "geçişgenlik"tir. İki nesne arasındaki ilişkiyi üçüncü bir nesne ile olan ilişki doğrultusunda açıklamak şeklinde tanımlayabileceğimiz geçişgenlikte çocuk varsayımsal düşünmeye önemli bir adım atmış olur. Örneğin A' nın B' den B' nin de C' den küçük olduğunu bilen bir çocuk, A' nın C' den küçük olduğunu çıkarılabiliyorsa bu yeterliliği kazanmış olur. Bu dönemdeki çocuklara konular anlatılırken somutlaştırılarak anlatılmalıdır.¹⁶

Bu yaş çocukları dinleyerek öğrenmek isterler. Kuralların nedenlerini ve anlamlarını fark etmeye başlarlar. Olaylar arasında neden – sonuç ilişkileri kurabilecek bilişsel yeterliliğe erişmişlerdir.

1.1.3. Ahlaki Gelişim Özellikleri

¹⁵ Selçuk, a.g.e., s.98-99.

¹⁶ Köylü ve Oruç, a.g.e., s.16.

İnsan gelişiminin bilişsel, psiko-motor ve duyuşsal olmak üzere üç yönü olduğu kabul edilirse duyuşsal gelişimin en önemli boyutu olan ahlaki gelişim dikkatle ele alınması gereken bir konudur. Özellikle ilköğretim yılları duyuşsal gelişim açısından kritik bir dönemdir.¹⁷

Bir inanç ve düşünce sistemi olarak ahlak olgunlaşmaya bağlı olarak vicdan, sosyalleşme ve rol alma gibi farklı gelişim alanları ile ilişkili geniş bir kavramdır.¹⁸ Ahlaki gelişim, kişilik gelişiminin en önemli öğelerinden biri olup çocuğun toplumsallaşma süreci içinde neyin iyi neyin kötü olduğu konusunda bir bilinç geliştirmesiyle ilgilidir. Ahlaki gelişimle birlikte kişinin toplumun kuralları ve gelenekleri çerçevesinde kendisini denetleyebilmesi beklenir. Kişi, toplumsal kurallara uygun bir şekilde kendisini denetleyebiliyorsa içten-denetimli, çevresindeki kişilerin etkisiyle karar veriyorsa dıştan-denetimli bir ahlaki gelişim göstermektedir. Bir sınıftaki öğrenciler öğretmen sınıftayken kurallara uyuyorsa, öğretmen ayrıldığında uymuyorsa bu onların dıştan denetimli olduklarını göstermektedir. Öğrenciler öğretmenin varlığına bağlı olmaksızın gerekli olduğunu düşündükleri için kurallara uyuyorlarsa içten denetimli bir anlayış gösterirler.¹⁹

Çocukta ahlaki muhakeme ya da yargı gelişimi konusunda birçok çalışma yapılmıştır. Ahlaki ve vicdan konusunda birbirinden farklı görüşler vardır. Özellikle Piaget'in ahlaki muhakeme teorisi ile Lawrence Kohlberg' in ahlaki yargı gelişimi teorisi bu konudaki çalışmalarda temel referans olarak kabul edilir.²⁰

Piaget bilişsel gelişimle alakalı çalışmaların yanı sıra ahlak gelişimi ile ilgili olarak bağımlı ahlak ve özerk ahlak şeklinde gelişimsel iki aşamadan söz eder. Bağımlı ahlakta kişi zihinsel bazı sınırlılıklardan dolayı yetişkinler karşısında bağımsız değildir ve başkalarının arasında yer alma yeteneğinden de yoksundur. Herhangi bir davranış bizzat kendisinden iyi ya da kötü olduğu için değil yalnızca sonuçları bakımından değerlendirilir. İkinci aşamada yani otonom ahlakta ise daha yüksek düzeyde bir zeka ve bağımsızlık söz konusudur. Çocuk kendisine başkaları

¹⁷ Selçuk, a.g.e., s.114.

¹⁸ Köylü ve Oruç, a.g.e., s.30.

¹⁹ Selçuk,a.g.e,s.115.

²⁰ Erol Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010, s.19.

arasında yer bulabilir ve davranışlarını tanıyabilir. Kurallar ve davranış tarzları, değişken toplumsal sözleşmeler olarak kavranır. Bu aşama özellikle zihinsel gelişimde önemli bir gelişme kaydedildikten sonra yaklaşık 12 yaşlarından itibaren gerçekleşir. Böyle bir yaş sınırlaması evrensel olmamakla birlikte bilişsel gelişim ile orantılı olarak çocuğun bu aşamaya geçmesi de beklenir.²¹

Piaget'in öğrencilerinden Amerikalı eğitimci ve psikolog Kohlberg, Piaget'nin zihinsel ve ahlaki gelişim modellerini temel alarak ahlaki gelişimde üçtemel, üçde alt aşama olmak üzere altı aşama öngörür. Bu aşamalar ardışık, hiyerarşik, evrensel nitelikte olup birikimli ve zamanla daha kompleks bir yapı sergiler. Kohlberg ahlaki davranıştan ziyade ahlaki düşüncenin gelişimi üzerinde durur. Bir insanın herhangi bir durumda nasıl davranması gerektiğinden ziyade doğru davranışı nasıl algıladığı ile ilgilenir.²²

1. Gelenek Öncesi Düzey:	Yaklaşık Olarak Yaşlar	Kohlberg'e Göre Ahlaki Gelişim
	4-5	<i>1.Dönem: Ceza-İtaat:</i> Cezadan kaçındığı için kurallara uyar
	6-9	<i>2.Dönem: Çıkara Dayalı Alış Veriş:</i> Ödül ulaşmak için kullara uyar.
2.Geleneksel Düzey:	10-15	<i>3.Dönem: Kişiler Arası Uyum:</i> İyi çocuk evresinde olup başkalarının onayını almak için kurallara uyar.
	15-18	<i>4.Dönem: Kanun ve Dîzen:</i> Sosyal kurallara, kanuna suçluluk ve dışlanma kaygılarından dolayı uyar.

²¹ Köylü ve Oruç, a.g.e., s.30.

²² a.g.e., s.30.

3.Gelenek Ötesi İlkelere Dayalı Düzey:	18-20	<i>5.Dönem: Sosyal Anlaşma:</i> Davranışlarına insanlığın mutluluğu için gerekli olan ahlaki ilkeler yön verir.
	20-	<i>6.Dönem: Evrensel Ahlaki İlkeler:</i> Davranışlara insan hakları, eşitlik, demokrasi, özgürlük gibi evrensel ilkeler yön verir.

Kohlberg'in belirlediği bu dönemler içerisinde görüşme yapılan öğrenci yaş aralığı 8-9 yaş olduğu için 2. dönem Çıkara Dayalı Alışveriş evresi ile devam edilecektir.

2. Dönem. Çıkara Dayalı Alışveriş

Bu dönemdeki bir çocuk için "doğru", kendisinin ve çevresindekilerin ihtiyaçlarının karşılanması ve somut değişime dayanan adil alışverişler yapmaktır. Göze göz dişe diş anlayışı hakimdir. Kurallara ihtiyacı karşılandığı sürece uyulur. Bu dönemdeki birey kendi ihtiyaç ve çıkarları doğrultusunda davranır ve diğer insanların çıkarları olduğunu göz önünde tutabilir. Her şey karşılıklıdır inancına sahiptir. Maddi eşitlik ilkesi bu dönemdeki adalet anlayışının temel göstergesidir. " Benim için bir şey yap ben de senin için bir şey yapayım" anlayışı vardır ve temel güdü kişisel ihtiyaçların doyurulmasıdır. Bu dönemdeki çocuk birinin kopya çekmesini haklı bulur. Eğer kopya çekmezse dersten kalacaktır ve işinin kaybedecektir. Burada sebep olarak " bizi mutlu eden şey doğrudur" anlayışı vardır.²³

Söz konusu araştırmalar ile diğer araştırmalardan yola çıkarak 6-10 yaş arasında çocuktaki ahlaki gelişimi Başkalarına Uygunluk Dönemi adı altında incelenebilir. Başkalarına Uygunluk Dönemi: Altı yaşından itibaren çocuklar katı eşitlik düşüncesine sahiptir. Ona göre herkes eşittir. Otoriteye mutlak bir uyum söz konusudur. Sekiz yaşlarına doğru ise farklı görüşler arasında bir uzlaşma çabası

²³ Selçuk, a.g.e., s.117-118-119.

gelişir. Çocuğun otoriteye bağlılığı ve saygısı ondan yetişkin kurallarının kutsal ve değiştirilemez olduğu yönünde bir inanca yol açar. Ahlaki yönden doğru olan, yetişkinlerce kabul ve takdir gören davranışlarda eş değer kabul edilir. İyi davranış başkalarını memnun eden, onlara yardımcı olan ya da onlar tarafından takdir edilen davranıştır. Çocuğun herhangi bir davranışında önemli olan iyi niyetle yapılması ve başkalarının takdirini toplamasıdır.²⁴

Kısaca incelemeye çalışılan ahlaki gelişim süreci doğal olarak ahlak eğitimi gönderme getirir. Ahlak eğitiminin amacı da kişide ahlaki bir karakter geliştirmektir. Ahlak eğitimi ile ilgili bazı temel hareket noktalarını şöyle özetlenebilir;

1. Anne-baba ahlaki karakter oluşunda temel faktördür.
2. Çocuklar ahlaki karakterini çoğunlukla rol modeller aracılığıyla öğrenir.
3. Grup oyunları çocukların ahlaki kuralları benimsemesidir.
4. Ahlaki karakter gelişinde önemli olan kişinin kendi deneyimleridir.²⁵

Genel olarak dönemin ahlaki özellikleri özetlenecek olunursa; Bu dönem çocuklarının adalet duyguları gelişmiştir. Kendinden zayıflara karşı hoşgörülüdürler. Çevrenin tutumuna göre çocuğun kendine olan saygısı gelişir. Kuralların ya bozulmaması ya da sadece kendileri tarafından değiştirilmesi gibi benmerkezci bir yaklaşımları vardır. Bu daha çok, henüz kendini değerlendirme becerisine sahip olamamalarından kaynaklanır.

1.1.4. Psiko-Sosyal Gelişim Özellikleri

İnsanın sağlıklı bir hayat sürdürebilmesi, içinde bulunduğu fiziksel ve sosyal çevreye uyum sağlanmasına bağlıdır. Bu nedenle sosyal gelişim ve buna bağlı olarak sosyalleşme kavramı büyük önem taşımaktadır. Sosyalleşme ya da toplumsallaşma,

²⁴ Hayati Hökelekli, "Çocukta Ahlak Gelişimi ve Eğitimi", Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlak, Dem Yayınları, İstanbul, 2007, sy.629-631.

²⁵ a.g.e., s.34-35-36.

kişinin belirli bir toplumun davranışına kalıplarını kişiliğine mal ederek o topluma ait bir kişi durumuna gelmesidir.²⁶

Çocuğun kişilik gelişimi fiziksel ve bilişsel gelişimine paralel olarak sosyal ve psikolojik yönleriyle ilerleme kaydeder. Bütün bu gelişim alanları bebeğin çevreyle gerçekleştirdiği etkileşim ile doğrudan ilişkilidir. Bebeğin çevreyle etkileşimi aslında kendisinin dışında sosyal bir çevrenin varlığını anlamaya başlamasıyla gerçekleşir. Ayrıca her bireyin ayrı bir kişilik olduğunun farkına varması ile de sosyal varlık olma yolunda insani özellikleri kazanır. Aynı zamanda sosyalleşme süreci de diyebileceğimiz bu gelişim döneminde bebek insan ve nesnel arasındaki farkı ayrıca insan sesiyle diğer sesleri ayırt edebilir. İlk üç ay civarında oldukça hızlı olan bu gelişim süreci çocuğun sosyal çevreyi tanıma, aynı zamanda kişilik kazanmaya başlama süreci olarak da kabul edilebilir.²⁷

Öğretmenler sosyalleşme süreci içinde örnek alınan modellerin başında gelir. Bu nedenle, sosyal gelişim ve sosyalleşme sürecinin öğretmenler tarafından iyi bilinmesi gerekir. İnsan gelişimini dönemler halinde inceleyen kuramlardan biri de psiko-sosyal gelişimi konu edinen ve Erik H. Erikson tarafından geliştirilen kuramdır. Erikson'a göre uygun çevresel şartlar ortaya çıktığında daha önceki yaşantılara bağlı olmaksızın sağlıklı dönemler geçirilebilir.²⁸

Erikson'un kuramının dayandığı temel düşünceler şunlardır:

- Genel olarak insanların temel ihtiyaçları aynıdır.
- Benlik ya da ego gelişimi temel ihtiyaçların karşılanmasıyla oluşmaktadır.
- Gelişim dönemler halinde meydana gelir.
- Her dönem gelişim için fırsatlar sağlayan bir krizle veya psikososyal problemle nitelenir.
- Farklı dönemler bireyin güdülenmesinde farklılıklar oluşturur.²⁹

²⁶ Selçuk, a.g.e., s.58.

²⁷ Köylü ve Oruç, a.g.e., s.24.

²⁸ Selçuk, a.g.e., s.58-59.

²⁹ a.g.e., s.59.

Erikson insan gelişimini sekiz döneme ayırmaktadır. Her dönemde aşılması gereken bazı psiko-sosyal problemler ve krizler vardır. Bunlara gelişimsel ve doğal krizler demek daha uygun olur. Bir dönemin sağlıklı bir şekilde geçirilmesi ve krizlerin yenilmesi önceki dönemin sağlıklı bir şekilde gelişimine bağlı olmaktadır. Krizlerin olumlu bir şekilde aşılması kişiliğin güçlenmesini sağlar. Aşılamayan krizler gelişimi geriletebilir.³⁰

Temel Güvene Karşı Güvensizlik: (0 ila 1.5 yaş)

Özerkliğe Karşı Şüphe ve Utanç : (1.5 yaş ila 3 yaş)

Girişkenliğe Karşı Suçluluk: (3 ila 6 yaş)

Çalışkanlığa Karşı Aşağılık Duygusu: 6-12 yaş

Kimlik Kazanmaya Karşı Rol Karışıklığı(Ergenlik) : 12-18 yaş

Yakınlığa Karşı Yalnızlık: İlk Yetişkinlik

Üretkenliğe Karşı Durgunluk: Orta Yetişkinlik

Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk: Son Yetişkinlik

Erikson'un belirlediği bu dönemler içerisinde görüşme yapılan öğrenci yaş aralığı 8-9 yaş olduğu için "Çalışkanlığa Karşı Aşağılık Duygusu" döneminden devam edilecektir.

6-12 Yaş Arası Psikososyal Gelişim

Çalışkanlığa Karşı Aşağılık Duygusu (6-12 yaş)

Çocuk artık dış çevrenin nasıl işlediğini öğrenmeye başlar. " Ben öğrendiği şeyim". şeklinde bir tema geliştirir. Aynı zamanda okul hayatının başlamasıyla da yeni bir sosyal ortam ve teknoloji ile tanışır. Çocuğun öğrenmeleri artık sadece evde değil aynı zamanda okulda, sokakta, arkadaşlarının evinde vb. daha geniş bir alana yayılır. Çocuğun başarılı deneyimleri yeterlilik ve özgüven kazandırırken tersi durumda ise yetersizlik hissi geliştirir. Çocuklar başladıkları herhangi bir şeyi bitirme ve bunu da başarılı bir şekilde gerçekleştirme yönünde şiddetli bir istek gösterirler.

³⁰ Selçuk, a.g.e., s.60.

Güven, özerklik ve girişimcilik bunlar üzerinde özgüvene yönelik bir çabaya dönüşür.³¹

Okul dönemi de diyebileceğimiz bu aşamada çocuklar bireysel kontrol ü ve kendi kendilerini idare etmeyi öğrenirler. Aile, akran grupları ve diğer insanlarla kurdukları ilişkiden kendilerini idare yeteneği elde ederler. Genelde dostça hareket eder ve ilişkilerini geliştirir. Okula başlama aynı zamanda yeni kuralları ve yeni düzenlemeler anlamına gelir. Farklı aileden çocuklar okulda yeni bazı kurallara tabi olurlar. Birçok çocuk bu kurallara uymakla daha fazla mutlu olacağını düşünür. Zaten ahlak gelişimde bu dönem kanun ve düzen dönemidir. Kişi kurallara aşırı derecede bağlıdır. Bu durum akran grupları içinde söz konudur. Çocuklar kendilerini kontrol etmeyi öğrendikçe grup içerisinde çalışmaktan ve akran grupları ile ilişkilerini belirli kurallara göre geliştirmekten aşırı derecede hoşlanırlar.³²

Duygusal olarak da çocuklar bu dönemde yaşıtlarına karşı sempatikdir. Yaralanan, hastalanan ya da yanlış davranılan birine ilişkin bir hikaye anlatıldığında ya da böyle bir duruma şahit olduğunda duygusal olarak etkilenirler. Bu tür duygularını da açık bir şekilde ifade etme eğilimi taşırlar. Ancak bütün bu gelişmelere rağmen duygularında durağanlaşmış değillerdir. Yetişkinlerin kurallarına uyma eğilimi göstermelerine karşın özellikle yorgun olduklarında düşünmeksizin, nasıl hissediyorlarsa o şekilde hareket ederler. Mutlu ve gürültülü bir izlenimle dünyayı benimseme eğilimindedir. Bazen zorluklar karşısında hislerini ifade edemeyebilirler. Bu tür durumlarda onları dışlamamak, duygularını bastırmamak ve sözel saldırganlık gibi olumsuz tutum ve davranışlar geliştirmesine meydan vermemek için kabul edilir bir şekilde kendilerini ifade etmelerine izin vermek gerekir.³³

Çocuğun girişkenliği beraberinde başarıyı getirir. Yani çocuk bu dönemde herhangi bir şekilde başarı duygusunu hissetmelidir. Bu nedenle çocuğa üstesinden gelemeyeceği sorumluluklar yüklemek ya da onlardan yetişkin davranış biçimleri

³¹ Ayla Oktay, " Okul Öncesi Dönem", Ana-Baba Okulu:Ana-Baba Eğitimi ve Aile İçi İletişim Becerileri, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2011, s.46.

³² Köylü ve Oruç, a.g.e., s.28-29.

³³ a.g.e., s.29.

beklemek doğru değildir. Çünkü çocuklara üstesinden gelemeyeceği sorumluluklar yüklemek/vermek çocuğun kendi başarısını görmesinin önünde engel olabilir. Bu nedenle çocuğun giriştiği işlerde destekleyici olmak ve onu sürekli motive etmek, bu duyguyu hissetmesi açısından büyük önem taşır. Diğer bir konu ise çocuğun sürekli başkaları ile kıyaslanmasıdır. Bu tür kıyaslamalar çocukta olumsuz etkiler uyandırır. Eğer kıyaslama yapılacaksa bu başka kişiler ile değil, çocuğun kendi başarısı ile olmalıdır.³⁴

İyi bir öğretmen, gelişimin bu döneminde çocuklar üzerinde oldukça olumlu bir etki bırakabilir. Çocukları güdülemeyen, onlardaki yetenekleri ortaya çıkarmak için uğraşmayan öğretmenler ise, çocukların kendilerine olan güvenleri yitirmelerine ve onlarda aşağılık duygusunun gelişmesine ve çalışma ve başarılı olma isteklerinin tamamıyla sönmesine neden olabilirler. Öğrenci belirli bir konuda başarılı olduğu zaman okulu ve öğretmeni hakkında iyi duygular besler. Bunun sonucunda da daha iyi bir öğrenci olduğunu hisseder. Bazı konulardan başarısız olan ve desteklenmeyen öğrenciler ise okula ve bilgi edinmeye karşı olumsuz düşünceler geliştirirler. Çevresinin de bunu pekiştirmesiyle zayıf bir öğrenci kendisinin kötü bir insan olduğunu düşünebilir. Yani olumsuz bir benlik algısı geliştirir. Bu yüzden, öğretmen ve anne babaların çocukların olumlu benlik algısı geliştirmeleri konusunda bilinçli olmaları gerekir.³⁵

Bu dönemde ana baba ve öğretmenlerin çocukları çalışkanlığı destekleyici etkinliklere yöneltmesi gerekir. Ancak bir çocuk bağımsız ve yalnız olarak çalışmakta güçlük çekebilir. Bu tür çocukları sadece etkinliklere yöneltmek yetmez. Yetişkinlerin çocuklarla belirli zamanları paylaşması ve onlarla birlikte güdüleyici etkileşimlerde bulunması yararlı olabilir.³⁶

Okuldaki faaliyetlerin mümkün olduğu kadar çocuğun ilgi ve yeteneklerine uygun olması ve günlük hayata hitap etmesi büyük bir önem taşımaktadır. Bu

³⁴ Köylü ve Oruç, a.g.e., s.29.

³⁵ Selçuk, a.g.e., s.64.

³⁶ a.g.e., s.65.

dönemdeki öğrencilere, tek başına iş yapabilmelerini ve bazı sorumluluklar yüklenebileceklerini gösterebilecek fırsatlar hazırlanmalı ve onların masum hatalarını hoş karşılanmalıdır. Sınıfı havalandırma, çiçekleri sulama, sınıfı süsleme ve nöbet çizelgesini hazırlama gibi işleri öğrencilere yaptırmalıdır; yapamadıkları işleri parçalar halinde yeniden yaptırarak onları güdümelidir. Ayrıca her öğrenciye gerek ç hedefler tespit ettirip o hedefe yönlendirmelidir.³⁷

Bu dönem özellikleri kısaca sıralanacak olunursa;

- 8-9 yaş grubu çocukları çok gelişmiş bir hayal gücüne sahiptirler.
- Gerilimini; ayağını yere vurmak, kendi kendisiyle alay etmek gibi yollarla boşaltmaya çalışırlar.
- Çocuk bu dönemde oldukça bağımsız bir hale gelmiştir. Kendine güvenir ve kendi kendini eleştirir.
- Şakadan çok hoşlanırlar, ansızın gülerler.
- Hareketli, dikkatsiz, münakaşacı ama aynı zamanda arkadaş canlısıdır.
- Karşısındaki kişilerin duygularına karşı daha hassastırlar. Özellikle yakın çevresini hayal kırıklığına uğratmaktan çekinirler.
- Merak duygusu gelişmiştir. Özellikle hiç görmediği yerler ve karşılaşmadığı insanlar hakkında oldukça meraklıdır.
- Bu yaş çocuklarının hemen hepsinde, arkadaşları tarafından ilk tercih edilen kişi olma isteği vardır.
- Bu yaş grubu çocukları güvene dayanan, açık, dürüst, sıcak ve sevgi dolu bir ilişki isterler.
- Arkadaş, bu yaş çocuğu için her şey demektir. Bu arkadaş beğenisi güçlü bir ihtiyaca da dönüşmektedir; ama aynı zamanda entrika ve güç savaşları da önemlidir.
- Arkadaş seçiminde daha titiz olurlar. 1-2 tane iyi ve sürekli arkadaşları olabilir ancak sevmedikleri arkadaşları da olabilir.
- Sırdaş olmak çok önemlidir ancak çok iyi sır saklayamazlar.
- İşbirliğine önem verirler.
- Küçük grup oyunlarını severler. Oyunlarda kuralları kesin ve değişmez olarak algıladıkları için, grup oyunlarında kuralların değiştirilmesine karşı çıkarlar.

³⁷ Selçuk, a.g.e., s.65.

- Oyun ve ilgi, evden sokağa kaymıştır. Oturmak yerine koşmayı, bisiklete binmeyi tercih ederler. Bu durum bazen çocukların akran grupları arasında kabul görmelerine de olanak sağlayabilir.

- Öğretmenine, ebeveynlerine çok güvenir, onların hata yapmayacaklarına inanırlar.

- Karşılaştığı problemleri halletmede arzulu ve cesurdur.

- 9 yaş grubu çocukları daha çok kavga ve gürültü ederler.

- Saldırganlık sözel hale gelmiştir.

- Erkeklerde kızlara karşı gruplaşmalar başlar. Kızlarda da erkeklere karşı olabilir.

- Arkadaşlarıyla yalnız başına havuz ya da spora gidebilirler.

- Okul çantasını hazırlayıp, spor kıyafetlerini düşünebilirler.

- Kendi başına telefon edebilirler.

- Eleştirilere karşı hassastırlar.

- Başarının önemine inanmışlardır. Ödül almak için çok çalışırlar.

- Tartışmayı severler.

- Kız ve erkek çocukların ilgileri ve oyun becerileri bu dönemden itibaren gittikçe birbirinden farklılaşmaktadır.

Fiziksel, zihinsel, ahlaki ve psikososyal gelişim dönemlerinin incelenmesinden sonra sıra konuyu daha yakından ilgilendiren dini gelişim dönemi özelliklerine gelmektedir.

1.1.5. Dini Gelişim Özellikleri

Dini gelişim, belirli bir eğitim süreci boyunca dindarlığın şekil ve düzeyinin değişim göstermesini ifade eder. Çocukta her gelişim döneminin bazı özellikleri vardır. Bu gelişim dönemlerini ve her dönemin temel karakterini bilmek din eğitimcileri açısından şarttır. Bu durum özellikle çocukluk dönemi din gelişim özellikleri açısından önemlidir.³⁸ Bu insanın aynı zamanda yüceltilmesiyle ilgilidir.³⁹

³⁸ Ali Ulvi Mehmedoğlu, İnanç Psikolojisine Giriş, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2013,s.13.

Çocukların diğer gelişim alanlarında olduğu gibi dini konularda birtakım sınırlılıklarının olması, onların dine karşı ilgilerinin olmadığı şeklinde yorumlanamaz. Burada din, eğer "çocukların ilahi olarak düşündükleri herhangi bir olguya karşı bir ilişki geliştirme bağlamında bireyin duygu, eylem ve tecrübeleri olarak tanımlanırsa" çocukların erken çocukluk döneminden itibaren dindar sayılmaları kaçınılmazdır.⁴⁰

Çocukluk dönemi dini gelişimini kısaca kişinin kutsal ile olan ilişkisini güçlendirmek ve toplum ile olan ilişkisini geliştirmek için anlatıları, uygulamaları, ritüelleri ve sembolleri paylaşan bir topluluk içerisinde gerçekleştirdiği ilerlemeler şeklinde tanımlayabiliriz. Ancak dini gelişim diğer gelişim alanlarından farklı olarak tek bir sebeple anlaşılacak ve rasyonel olarak açıklanamayacak kadar karmaşık bir olgudur. Bu sebepten Allport " Kişiliğin hiçbir birimi dini gelişim kadar karmaşık değildir." değerlendirmesinde bulunur. Dini gelişim sadece yaş ile belirlenebilecek bir gelişimden ziyade psiko-sosyal ve kültürel özelliklerin yanı sıra tutum ve davranışlara kadar bir çok karmaşık olgunun bütünlüğü ile ilgilidir. Bu bakımdan her yaş aralığında bazı özellikler ön plana çıktığı için din eğitimi uygulamalarının bu özelliklere göre düzenlenmesi kaçınılmazdır.⁴¹

Dini gelişimi açıklamak için bazı ilkelerini açıklamakta fayda vardır ve bu ilkelere Mustafa Köylü ve Cemil Oruçun "*Çocukluk Dönemi Dini Eğitim*" kitabından ulaşılmıştır;

1. *Dini Gelişimin Kendine Mahsus Bir Sıra ve Düzeni Vardır:* Okul çağında Allah'ı temsil edecek olgular üzerinde ilerleme gösteren çocuk, Allah ile ilişki kurmanın yollarını arar. İlişki arayışında eğer din bazı hazır çözümler sunmuyorsa, çocuk muhtemelen kendi geçici çözümlerini bulmaya çalışacaktır. Dini anlamda "ibadet" ve "dua" bu arayışın Allah ile ilişkilendirilmesinin iki önemli aracıdır. Bu yolla çocuk doğrudan ve kişisel olarak Allah ile iletişim kurabilmekte, kendisiyle Allah'ı

³⁹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Erkam Matbaacılık, İstanbul, 1992, V, S.209.

⁴⁰Köylü ve Oruç, a.g.e., s.48.

⁴¹ a.g.e., s.48.

kategorik anlamda bir yere koyabilmektedir. Bu dönemde bazı çocukların yalnız başına Allah ile iletişim kurmak istemelerinin sebebi de budur.⁴²

2. *Dini Gelişim Diğer Gelişim Alanları İle Bir Bütünlük İçerisinde Gerçekleşir:* Çocuğun deneyimlerini bütünlükçü bir şekilde zenginleştirmek, dini gelişimde gelecek yıllardaki gelişmeleri de etkiler. Hayatın henüz başlangıcında bu şekilde dini deneyimleri olan çocuk ilerleyen dönemlerde dini deneyimlerinin hayatla bütünleştirebilir. Çünkü dini sadece biliş düzeyinde değil aynı zamanda diğer gelişim özelliklerinin bir bütünleyicisi olarak öğrenmiştir.⁴³

3. *Dini Gelişimde Erken Çocukluk Dönemi Kritik Bir Öneme Sahiptir:* Yetişkinlerinden dini hayatı, çocukluk dönemi dindarlığı üzerine kuruludur. Özellikler çocuklu dönemi dini deneyim ve yaşantılar bu döneme katkı sağladığı gibi daha sonraki gelişim dönemleri için *dolaylı ahlaki* hazırlık mahiyeti arz eder. Sağlıklı bir dini hayat için erken yaşlarda edinilen dini izlenimler çocukta inancın gelişmesini beslemekte, dolaylı dini tecrübeler edinmesine imkan vermektedir. Bu yaşlarda çocuğun dine karşı uyanan ilgi ve isteği, yetişkinlerin dualarını, namazlarını izledikçe daha da pekişir ve çocuk bunları taklit etmekten hoşlanmaya başlar. Çocuğun sınırsız öğrenme arzusu böylece dini konulara yönelmiş olur.⁴⁴

4. *Dini Gelişimde Çocuklar İlgi ve Merakları Esastır:* Çocuk diğer konularda olduğu gibi dini olarak da sonsuzluğa karşı duyduğu ilgi ve merakla henüz içeriğinin tam olarak bilemediği, isimlendiremediği fakat zamanla mukaddes ve mutlak dendiğini öğreneceği ilahi kudreti durmadan arar ve öğrenmek ister. Piaget'nin "Çocuk ne kadar çok görür ve duyarsa o kadar çok öğrenmek ve duymak ister" sözü burada dini ilgi ve merakın uyandırılması ve geliştirilmesi içinde geçerlidir. Dini uyarılara son derece açık olan çocuktaki bu özlemin ve arayışın eğitimle uyandırılması, teşvik

⁴² Köylü ve Oruç, a.g.e., s.49-50.

⁴³ Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2012, s.276.

⁴⁴ Kerim Yavuz, *Çocuk ve Din*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s.201.

edilmesi ve beslenmesi gerekir. Aksi halde çocuğun ruhunda doğal olarak var olan dini arayış ve kabiliyet, gelişme göstermez.⁴⁵

5. *Dini Gelişim Doğal Bir Ortamda Gerçekleşir:* Çocuklar ebeveynin veya öğretmenin kendisine bilinçli ve amaçlı bir şekilde öğretmeye çalıştıkları konularla bunların dışındaki günlük konular arasında bir ayırım yapmazlar. Yani onlar kendileriyle meşgul olduğu anlardan ziyade farkına varılmadan her zaman ve her an etrafındakilerden gördüğü, işittiği her şeyden etkilenir ve onlar tarafından şekillenir. Ebeveynlerin çocukların hayatlarına doğrudan müdahale ettikleri vakitlerle sınırlı bir din eğitimi anlayışına sahip olmaları büyük bir eksiliktir. Çünkü çocuklar kendilerine söyleneni değil sevgi ve güvenle bağlandıkları kişilerin davranışlarını zihinsel olarak yapılandırır.⁴⁶

6. *Dini Gelişimde Duygular ve Hayal Gücü Önemli Bir Yere Sahiptir:* Çocukların il duygu deneyimleri doğruluk, af, sevgi, merhamet, arkadaşlık, yardımlaşma gibi pozitif duygularla örülü olduğu takdirde bu deneyimler bir süre sonra Allah'ın iyiliği, affı ve lütfü şeklinde daha kolay anlatılabilir. Yani çocukların ilkin sevgi ve güven ortamında yetişmesi, onlara doğru duygu ve düşüncelerin öğretilmesi, dini yaşantıların sağlıklı bir şekilde gelişmesinin ön şartıdır. Çocuğun mevcut dini potansiyeli ilk olarak duygusal yönelişlerle açığa çıkar ve yetişkinlerin yönlendirmesiyle ilgi ve merak alanları oluşur. Bunun doğal sonucu ise çocuğun duygularla örüntülü dünyasında hayal gücünü geliştirmek için yaratıcı düşünce gelişimini teşvik etmektir. Bunun için çocuğun sorularını hazır bilgilerle cevaplamak yerine düşünce gücünü geliştirmek ve hayal dünyasını zenginleştirmek gerekir.⁴⁷

7. *Dini Gelişimde Din Dilinin Kazanılması Esastır:* Din eğitimi uygulamaları açısından din dilinin öğretilmesi de oldukça önemlidir. Çünkü çocuklar dinin gizemli taraflarına din dili aracılığı ile dahil olurlar. Bir hadiste "Çocuklarınıza ilk öğreteceğiniz kelime 'La İlahe İllallah' olsun." şeklinde tavsiye, yine diğer bir hadiste Hz. Peygamber'in Haşimoğullarından yeni konuşmaya başlayan bir çocuğa

⁴⁵ Mehmet Emin Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s.40.

⁴⁶Köylü ve Oruç, a.g.e., s.54.

⁴⁷ Beyza Bilgin, "Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Dini Kavramlar", *Din Öğretimi Dergisi*, 8-9, MEB Yayınları, Ankara, 1986, s.28.

"Elhamdülillah" ifadesini öğretmesi gibi uygulamalar bu çerçevede değerlendirilebilir.⁴⁸

1.1.5.1. Çocukta Dini İnanç Tasavvurların Gelişimi

1. *Allah Tasavvuru*: Çocukluk dönemi din eğitiminin esasını sağlıklı bir Allah tasavvurunun kazandırılması oluşturur. Çünkü diğer bütün konular Allah inancı çerçevesinde şekillenir.⁴⁹ Allah tasavvurunun çocuğun zihninde oturması bu nedenle çok önemlidir.

Çocuklar sekiz yaşından itibaren Allah hakkında daha soyut düşünebilir, olaylar ve olgular hakkında kavramsal ilişkiler kurabilirler. Varsayımsal düşüncenin gelişimine paralel olarak çocuklar bu yaşlardan itibaren çevrelerinden duydukları şeyleri literal olarak düşünmenin ötesinde sembolik bir şekilde algılayabilirler. Örneğin Allah'ın her daim hem kendisinin hem de başkalarının yanında olduğunu anlamaya başlar. Bu durum onun Allah ile daha yakın bir bağ kurmasını sağlar. Çocuk bu bağlılığını Allah'a inanmakla ve onun buyruklarını kendine göre iyiyi iyi, kötü ü kötü olarak kabul etmeye hazır olmakla gösterir. Çocukları seven, tehlikelere karşı onları koruyan, ihtiyaç ve dileklerini yerine getiren, yanlış davranışlarını bağışlayan bir Allah'a çocuklar da imanları, bağlılıkları ve sığınışları veya iyi davranışları ile karşılık verir.⁵⁰ Allah ile kurulan yakın bağ çocuğun din eğitiminin temelini oluşturmaktır.

Çocuğun bu dönemde Allah'a olan ilgisinde belli belirsiz bir korku da sezilir. "O'na bağlanmazsam, sığınmazsam ve dua etmezsem Allah beni öldürür." şeklinde bir algı da gelişebilir. Aynı şekilde iyi-kötü mücadelesinde taraf olma da benzer bir motivasyonla gelişir. "Allah iyileri affeder, kötü insanları sevmez" gibi değerlendirmeler çocukların bu taraf oluşları ile ilgilidir. Bu tür gelişmeler sırasında çocukların dağınık düşüncelerini bir araya getirmek ve sistematize etmelerine

⁴⁸ Köylü ve Oruç, a.g.e., s.56-57.

⁴⁹ a.g.e., s.57.

⁵⁰ a.g.e., s.67.

yardımcı olmak üzere yetişkinlerin desteğine ihtiyacı vardır.⁵¹ Ebeveynlere ve öğretmenlere bu konuda büyük rol düşmektedir. Çünkü öğrenci ihtiyacı olduğu desteği alamazsa din eğitiminin temeli sağlam olamamaktadır.

Yedi yaşından itibaren çocukların Allah tasavvurlarında ilişki arayışı gelişmeye başlarken, sekiz yaşına gelindiğinde ise, çocuğun bu ilişkiyi biraz daha temellendirdiği, endişelerin bir kısmını atarak inanma gerilimini hafiflettiği görülmektedir. Nitekim yapılan araştırmalar çocukların sekiz yaşında Allah' a gerçek anlamda bir inanç beslediklerini göstermektedir. Çocuklar sosyalleşmenin de etkisiyle okul ve medya gibi unsurlar sayesinde Allah ile ilişki kurmaya yönelir. O'nun ile ilişki kurmanın yollarını araştırır ve dini kurumsal yapıların desteğiyle farklı ilişki şekilleri geliştirebilir. İbadet ve dua dini anlamda bu arayışın Allah ile ilişkilendirilmesinin iki önemli aracıdır.⁵² İbadet Allah'a olan şükürün ifadesi olduğu için kul ile Allah arasında özel bir bağ kurar. Toplu olarak yapılan ibadetler ile birlikte bireysel yapılan ibadetlerde bu daha fazla hissedilmektedir. Dua ibadeti ise kul ile Allah arasında en özel anların yaşadığı derin bağın kurulduğu bir ibadet olarak önemlidir.

İslam dini söz konusu olduğunda Allah'ın sembollerle ifadesi yasaklandığı için bu ilgi hilal, cami, kabe gibi sembollere yönelme şeklinde kendini gösterir. Bilişsel gelişime de bağlı olarak sembolik düşünme özelliğinin kazanılmasıyla birlikte Allah'ı somut olarak algılamak isteği giderek kaybolur ve çocuk soyut bir Allah tasavvurunu geliştirmeye başlar. Sonuçta sekiz yaşından itibaren çocuk dini açıdan önemli bir olgunun aşamasına geçmektedir.⁵³ Somut düşünmenin yerini soyut düşünceye bıraktığı bu dönemde yinede bazı konularda sembollere ihtiyaç duyulmaktadır. Sembollerle desteklenemeyen konularda somutlaştırma yoluna gidilmelidir.

Bu yaştaki çocuklar kurumsal dini açıklamaları (camilerdeki vaazlar, okullardaki din eğitimi dersleri, medyadaki dini içerikli izahlar) Allah tasavvuru ile

⁵¹ a.g.e., s.57.

⁵² Köylü ve Oruç, a.g.e., s.68.

⁵³ a.g.e., s.68.

ilişkilendirilir. Okullardaki ve diğer dini kurumlardaki öğrenmeler, televizyon ve diğer medya araçlarındaki tasvirler Allah tasavvurunun kurumsal yönünü oluşturur ve gerçekçi bir Allah tasavvurunun gelişimi için birer kaynak teşkil eder. Böylece çocuğun dini içerikli bir konuşmadan veya televizyon programından etkilenmesi mümkün hale gelir. Özellikle çocuğun hem kutsallığı hissedeceği hem de bunu canlı bir şekilde yaşayabileceği camiler, bu dönem çocuğunun ilişki arayışında ve kurumsal dindarlık desteği sağlamada canlı bir semboldür.⁵⁴ Çocukların dini en temel anlamda hissedebileceği bu ortamlar din eğitimi açısından oldukça önemlidir. Çocuğun camide bulunup orayı tanınması oranın havasını teneffüs etmesi ve tabii ki cami görevlilerinin bu konuda hassas davranması da ayrıca önemli konular arasındadır.

Kur'an kıssaları bu yaş çocuklarının Allah tasavvurunun gelişiminde ideal kaynaklardır. Çünkü sekiz yaşındaki çocuklar Allah ile ilişki arayışları ve kendi yaşamlarını düzenlemelerinde kıssalar aracılığıyla hızlı bir şekilde kendileriyle ilgili bazı sonuçlara varırlar. Bu kıssaların görsel anlamda hazırlanması, renkli ve resimli bir şekilde hikayeleştirilmesi çocuğun bunları intibak etmesi, bunları benimsemesi ve içselleştirmesi açısından etkili olacaktır.⁵⁵

2. Kutsal Kitap Tasavvuru: Kurumsal dini yapıların en önemli bileşenlerinden biri de Kutsal kitaplardır. Kutsal kitaplar dini tasavvurun gelişimi, inanç esaslarının öğrenilmesi ve hayatın buna göre düzenlenmesi bakımında yetişkinler için olduğu kadar çocuklar içinde önemli bir kaynaktır. Bu metinler aynı zamanda, özellikle çocuklara Allah'ı anlatma imkanı sağlayan bilgiler barındırmaktadır.⁵⁶

Çocuklar sekiz yaşından itibaren hiçbir şüphe duymaksızın Kur'an'ın Allah kelamı olduğunu ve onun vasıtasıyla Allah'ın insanlara doğru yolu gösterdiğini düşünmeye başlarlar. Her konuda olduğu gibi Kur'an konusunda da mutlak otorite Allah olarak kabul edilir. Bununla birlikte Kur'an ile ilgili bu kabuller, çocuğun Kur'an da geçen bütün konuları anlayabildiği anlamına gelmez. Çünkü çocuk henüz

⁵⁴ Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, DİB, Ankara, 1983, s.221.

⁵⁵ Köylü ve Oruç, a.g.e., s.69.

⁵⁶ a.g.e., s.71.

soyut işlemler konusunda gereken yeterliliklere ulaşamamıştır. Bu nedenle Kur'an eğitiminde özellikle temalara dayalı bir anlatım yahut yaşam merkezli bir din eğitimi anlayışı benimsenmelidir.⁵⁷ Günümüzde Kur'an- Kerim sadece okunmasının öğretilmesiyle sınırlı kalmamalı içeriğinin de çocuklara anlaşılabilir düzeyde tanıtılması gerekmektedir.

Dokuz yaşındaki çocukların Kur'an tasavvurlarında hala literal anlamlar söz konusudur. Ancak çocuk bu yaşta önceki yaşlardan biraz daha farklı olarak, Kur'an'ın kutsallığı, Allah'ın kelamı oluşu ve diğer kitaplardan farklılığı dışında onun içeriği ile ilgilenmeye başlar. Bu aşamada çocuğa Kur'an'ı "nasıl" ve "ne için" okumak gerektiği konusunda bir bilinç kazandırılmalıdır. Çünkü genel olarak çocuklar bu yaşlarda bir takım dini yargılar geliştirmeye başlarlar.⁵⁸ İçerik ile yapılan her bilgilendirme çocuk ile Kur'an'ın bir adım daha birbirlerine yaklaşmasını sağlayacaktır.

Çocuklar Kur'an'daki ahlaki mesajları daha kolay ve daha erken anlarlar. Bunda ahlaki mesajları kendi deneyimleri ile daha yakından ilişkilendirebilmeleri etkili olmaktadır. Burada yetişkinlerin çocuğa sağladıkları destek önemlidir. Bu nedenle Kur'an'daki temaların seçiminde yetişkinlere önemli görevler düşmektedir. Eğitimin temel ilkelerine göre yapılacak seçimlerde öncelikle dikkat edilmesi gereken husus çocuğun yetenek ve sınırlılıklarını göz önüne almaktır.⁵⁹ Çocuğun zihin dünyasında anlamlandıramayacağı temalardan uzak durmak gerekmektedir. Aksi halde dini eğitimin temellendirme sıkıntıları olabilir.

3. *Peygamber Tasavvuru*: Çocukluk dönemi din eğitiminin en önemli unsurlarından biri de peygamber tasavvurudur. Allah'ın kelamı olan Kur'an-ı Kerim'de Peygamber'in anlatımı ve aktarımında hayat bulur. Bu açıdan Peygamber tüm zamanlarda inanan insanlar için yaşayan evrensel ve somut bir örnektir.⁶⁰

⁵⁷ a.g.e., s.75.

⁵⁸ a.g.e., s.75.

⁵⁹ Köylü ve Oruç, a.g.e., s.76-77.

⁶⁰ Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, s,258.

Okul çağındaki çocuklar için peygamber tasavvuru büyük oranda dinin de nasıl anlaşıldığı ile yakın ilişkilidir. Çünkü Peygamber'in hayatı aslında dinin de genel resmini verir. Bu anlamda sadece Peygamber'in hayatının öğretimiyle bile dinin öğretilebileceğini iddia eden din eğitimi yaklaşımları vardır. Bu yaklaşımlarda bir çocuğun sadece Peygamber'in hayatını öğrenmekle şu konularda anlayış geliştireceği varsayılır.

1. Peygamber'in hayatının bizzat kendisi, dinin şekillenmesinde kesin bir öneme sahiptir. Örneğin Ramazan ayı Kur'an'ın Peygamber'e ilk vahyolunması ile ilgilidir.

2. Peygamber'in hayatını düşünerek bir çocuk kendisini özel hissedebilir. Çünkü Peygamber'in de kendisi gibi çocukluğu ve yetişkinliği olmuştur. Soyut kavramları anlama konusunda zorluklar yaşayan çocuklar için bütün yönleri ile somut bir model daha etkili olur.

3. Peygamber'in hayatı üzerinden dini anlayan kişi, her insanın karşılaşılabileceği benzer durumlarda nelerin yapılacağını somut örnekler üzerinden kavramış olur.

4. Peygamber'in hayatının eğitim açısından diğer önemli bir yönü ise çocuğu Kur'an ile buluşturmasıdır. Bu şekilde çocuk Kur'an-ı anlama ve onu kendi hayatı ile ilişkilendirmenin yanında Peygamber ile ilgili Kur'an'da geçen anlatımları da kavramış olur.⁶¹ Peygamberimiz ile Kur'an arasındaki bağı anlayan çocuğun dini anlamlandırması da kolay olacaktır.

4. *Melek Tasavvuru*: Okul çağı çocuklarının melekleri büyük oranda iyilik, şeytanı ise kötülükle ilişkilendirdikleri görülmüştür. Melekler her daim iyilik, aydınlık ve nur ile ilişkilendirilir. Rasyonel düşünme yetenekleri geliştiği için bu dönem çocuklarının meraklarında da bazı değişimler yaşanır. Bu dönemde melek ve şeytanın ne olduğu, onların iş ve görevleri neler olduğu gibi sorular çocukların gündemine gelir. Burada temel hareket noktası meleklerin Allah'ın evrene müdahalesinin bir aracı olduğudur. Bunun dışında meleklerin evrendeki rollerinin Allah'ın izni ile olduğu, bunun dışında da insanlara zarar vermek gibi bir

⁶¹ a.g.e., s. 79-80.

vazifelerinin olmadığı belirtilmelidir.⁶² Bu dönemki çocukların en çok merak ettikleri varlıklardan biri olan meleklerin yaş seviyelerine uygun ve öğrenmeleri gerektikleri kadarını öğrenmeleri önemlidir.

1.1.5.2. Dini Tecrübe Gelişimi

1. *Dua*: Dua insanın yüce bir varlığa içten sarılması ve ondan yardım dilemesi yahut en samimi hislerle ona yönelmesidir. Bu anlamda dua doğal ve insani bir durumdur ve bütün insanlar için geçerlidir. Dua aynı zamanda bütün inanç sistemlerinin de vazgeçilmez unsurlarından biridir.⁶³ Kişinin yaratıcıyla kendini en yakın hissettiği belki de kimseyle paylaşamadığı sıkıntılarını aczettiği iletişim yoludur.

Sekiz yaşındaki çocuklarda dua, önceki dönemlere kıyasla biraz daha farklılaşma gösterir. Bu yaştaki çocuklar için dua, hayatın akışı içerisinde rutin ve belirli bir uygulama olarak görülür. Ancak bu uygulamalar diğer günlük uygulamalardan farklıdır. Çocuk diğer insanların dua edip etmediklerine bakarak, bu örneklerden hareketle dua konusunda daha rasyonel düşünceler geliştirmeye başlar. Ancak Allah'ın her daim her yerde hazır ve nazır olması konusunda tam bir anlayış geliştiremediği için duanın kabulü ve Allah'ın duaya karşılık vermesi konusunda hala bazı zorluklar yaşanmaktadır.⁶⁴ Bu konuda da ebeveyn ve öğretmene büyük iş düşmekte duanın hemen kabulünün ya da kabul olmamasının nedeninin çocuğa anlayabileceği bir şekilde açıklanması gerekmektedir.

Dokuz yaşındaki çocuklarda daha çok, " Allah'ın kendileri ile birlikte olması" ve " Allah'ın kişiyi tehlikelere karşı koruması" vurguları ön plana çıkar. Çocuk, ailesi ve diğer insanlar için bu güvenlik ve korunma arayışını sürdürür. Yardıma ihtiyacı olanlar, yoksullar, savaşlar vs. çocuğun dualarına özgeci bir şekilde yönlendirmeye bağlı olarak güçlü bir motivasyon gelişir. Rasyonel düşüncenin gelişimi ile orantılı olarak çocuk " Allah'tan yanlış bir şey istemenin" ve "yanlış davranışlarda

⁶² Köylü ve Oruç, a.g.e., s.84.

⁶³ a.g.e., s.84.

⁶⁴ a.g.e., s.92.

bulunmanın" Allah'ın insanı koruması ve dualarına karşılık vermesi ile yakından ilişkili olduğunu düşünür. Bu durum aslında sadece sözel değil aynı zamanda " fiili bir talebin" de duanın kabulü için gerekli olduğunun anlaşılmasına başladığını göstermektedir.⁶⁵ Fiili duanın sadece çocuklar tarafından değil çoğu yetişkinler tarafından da bilinmediği de bir gerçektir. Yapılan davranışların Allah'tan istenilen her ne ise gerçekleşmesinde etkisi olduğu çocuğa küçük yaşlarda anlatılmalıdır.

2. *İbadet*: Dinin temel unsurlarından biridir. Kur'an-ı Kerim canlı cansız bütün varlıkların Yaratan ile bir kulluk ilişkisi geliştirdikleri, bütün varlıkların doğrudan veya dolaylı olarak O'na yöneldiklerini, göklerde ve yerdeki herkesin ve her şeyin O'na kulluk gösterdiğini ifade eder.⁶⁶ İbadet, yaratıcı ve kul arasındaki özel bağlardan biridir.

Yedi yaşından itibaren çocukların bilişsel gelişim düzeylerinde önemli bir gelime yaşanır. Çocuklar zaman, mekan ve nedensellik gibi konuları birbirleri ile ilişkilendirmeye başlar. Buna bağlı olarak da pratik akıl yürütmeler ve ilişki arayışı belirir. Yani çocuklar bu yaştan itibaren ilişki arayışına ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyacın dini boyutu ise çocuğun kendisini yüce bir varlık ile ilişkilendirmesi ihtiyacıdır. Çocuklar bunu dua ve ibadetler aracılığı ile gerçekleştirir, ibadetlere katılarak doğrudan veya dolaylı yollarla kendilerini Allah ile ilişkilendirebilir. Toplu ibadetlere katılmayan bir çok çocuğun kendi başlarına dua ettikleri ve bazı ibadetleri gerçekleştirdikleri gözlenmektedir. Bu durum yedi yaşından itibaren çocuğun gelişiminin kaçınılmaz bir sonucu olarak topluca yapılan ibadetler veya bireysel dua ve ibadetler ile Allah'ı arama ve O'nun ile ilişki geliştirme ihtiyacını göstermektedir. İlişki arayışında yedi yaşından itibaren çocuklarda benmerkezci düşünme azalma eğilimi gösterir. Yaklaşık dokuz yaşından itibaren çocukların dua ve ibadetlerinde bu düşünme şekli büyük oranda da azalır.⁶⁷ Toplu ibadetler birlik beraberlik bilinci kazandırdığı gibi bireysel ibadetlerde Allah ile kul arasındaki özel zamanları göstermektedir. Her iki ibadet çeşidinin de kişi tarafından hissedileni farklıdır.

⁶⁵ Köylü ve Oruç, a.g.e., s.92.

⁶⁶ a.g.e., s.94.

⁶⁷ a.g.e., s.96.

Çocuklar üzerinde yapılan araştırmalarda onların yedi yaşından itibaren ibadetler konusunda bir fikir geliştirmeye başladıkları görülür. Bu araştırmalara göre çocukların büyük bir kısmı, büyüyünce namaz kılıp, oruç tutacaklarını, Őimdi küçük olduklarından henüz yapmaya başlamadıklarını, yalnız ara sıra dua ettiklerini belirtmiştir. Bazı çocuklar namazı, orucu pekiştirmeye çalıştıklarını, sık sık dua ettiklerini yine bazı namazları kılıp oruç tutmak istemelerine rağmen gerekli duaları bilmediklerini , öğrenince yapacaklarını belirtmektedir. Bilişsel açıdan önemli gelişmeler kaydeden bu yaştaki çocuklar çevreden, okulda, medyadan farklı Őekillerde dini unsurlarla karşılaşmakta ve bunların büyük kısmını yapmaya çalışmaktadır. Ancak buradaki kritik aşama çevrede edindiği bu izlenimler ile ailesinde gözlemlediği davranışların uyumluluğudur. Çünkü çocuklar yaklaşık on yaşına kadar çevredeki izlenimlerle ailede gördükleri arasında özellikle uyumlu olanları davranışa dönüştürmektedirler. evre bir tür ailedeki yaşantıların test edildiği bir ortam olarak görülmektedir.⁶⁸ Çocuk çevrede duyduğu etkileşime girdiğini ailede görmez ve pekiştirmezse o davranış kazanılması zor olmaktadır.

3. *Ölüm*: İnsan yaşamında hayatın kendisi kadar gerçek olan başka bir olgu da ölümdür. İnsanın kendi ölümüne dair bir tecrübe edinme imkanı olmasa da, başkalarının ölümünden dolayı lme dair bilişsel bir anlayış geliştirdiği aşikardır.⁶⁹

Sekiz yaşında çocuklar ölümü geri döndürülebilir bir olgu olarak istemekle birlikte, bunun bu dünya için bir son, evrensel ve ölümün herkesin yaşayacağı bir olgu olduğunu anlamaya başlamışlardır. Ancak henüz kendilerinin ölebileceğini pek kabullenmek istemezler. Bu yaşlarda ölümü daha ziyade hastalık, yaşlılık ve savaşlarla ilişkilendirir, kendi dikkat ve gayretleri sayesinde ölümden kurtulabileceklerini dşnrlr.⁷⁰ Bu yaştaki çocuklar ölümün daha yaşlı kimseler için gerçekleştiğini dşnrlr.

Dokuz yaşına kadar da çocukların ölüm ile ceza arasında kurdukları ilişki devam etmektedir. Ancak bu ilişki daha ziyade kendi rutin alışkanlıklarının sürmesi

⁶⁸ Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, s.102.

⁶⁹ Köylü ve Oruç, a.g.e., s. 99.

⁷⁰ a.g.e., s.109.

ile bağlantılıdır. Çocukların çevrelerindeki bazı talihsizlikleri ceza ile ilişkilendirmeleri ceza korkusundan dolayı değil, daha ziyade kendilerince yaptıkları bir kötülüğün cezalandırılmamasının kendi düzenleri için bir tehlike olabileceği düşüncesiyle ilişkilidir. Çünkü bu yaş çocukları evrensel adalet düşüncesi ve vicdan gelişimine bağlı olarak her kötülüğün mutlaka ceza ile karşılaşacağını düşünürler. Ölüm ile cezanın birbirleriyle ilişkili olduğu düşüncesi somut işlemler döneminin sonlarına kadar devam eder.⁷¹ Ölüm ile cezanın ilişkilendirilmesi daha önce de belirtildiği gibi dönemin bir özelliğidir. O yaştaki çocuk ilişkilendirme ile bazı durumları anlamlandırdığı için yapılan bir kötülükten dolayı ölümü ona karşılık verilen bir ceza olarak görebilir.

Sekiz-dokuz yaşındaki çocukların ölüm karşısındaki tepkileri daha ziyade kızgınlık ve üzüntü şeklindedir. Bu durumda konsantrasyon eksikliğinden dolayı okulda bazı zorluklar yaşayabilirler. Bazen aldırışsız davranıyor gözükür, hatta ölümü alaya alabilirler, fakat çoğunlukla bir süreliğine kendilerini yalnızlaştırır ve duygularını gizlerler.⁷² Çocukların tepkisi bu durumlarda ebeveynleri şaşırtabilir ve unutmamaları gereken ölüm konusunun onlarda hala tam olarak anlamlandırılmamasıdır.

⁷¹ Köylü ve Oruç, a.g.e., s. 109.

⁷² a.g.e., s. 109.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Çalışma ilkokul 3. sınıfa giden çocukların nasıl bir dini eğitime ihtiyaçları olduğunu ortaya koymak amacıyla kaleme alınmıştır. Araştırmada öncelikle bu konuyla ilgili çalışmalar taranmıştır. İlkokul 3. sınıfa giden çocukların gelişimleri anlatılmıştır. Bu alanla ilgili çalışmalardan faydalanılarak ilkokul 3. sınıf dönemindeki çocukların fiziksel, zihinsel, ahlaki, psiko-sosyal ve dini gelişim dönemleri özelliklerinden bahsedilmiştir. Mümkün olduğu kadarıyla literatür taraması yapılmış ve konuyla ilgili farklı görüşlere yer verilerek objektiflik ilkesi esas alınmıştır. Daha önce yapılan seminer çalışmasında elde edilen bilgiler neticesinde⁷³ ilkokul 3.sınıf öğrencilerine *Allah, Peygamber, Dua, İbadetler, Melekler, Cennet ve Cehennem* gibi kavramlar sorulmuştur. Çocukların kendilerini iyi ifade edebilmeleri için onlara rahat bir ortam sağlanmıştır. Çocukların verdikleri cevaplar yazıyla kayıt altına alınmış, sonuçlar bulgularda belirtilmiştir. Sonuç olarak mülakatlar sohbet tarzında geçmiş ve sorularda esneklik tanınmıştır.

Araştırmanın kuramsal çerçevesi genel olarak konuyu ilgilendiren literatürün taranması tekniği ile oluşturulmuştur. Bulgular ve yorumlar bölümünde somut bir örnek ortaya koymak adına nitel bir çalışma olarak mülakat yöntemi kullanılmıştır. Mülakat, iki kişi arasında herhangi bir konuda gerçekleştirilen, bazen önemli kısımları veya tamamı -daha sonra yararlanılmak üzere- kayıt altına alınan yapılandırılmış görüşmedir. Çocuklarla yapılan görüşmeler yazıyla kayıt altına alınmış ve bulgularda soruların akabinde verilen tüm cevaplar sırasıyla yazılmış ve içerik analiz yöntemiyle tümevarımcı bir yaklaşımla bulgular değerlendirilmiştir. Ardından bulgulara yönelik yorumlar ve önerilerde bulunulmuştur.

⁷³ Büşra Yaşar, "İlkokul 1.2.3. Sınıf Öğrencilerinin Dini Kavramlar Hakkında Düşünceleri", Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Seminer , Konya , 2018.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini zekâ düzeylerinin normal seviyede olduğunu varsayılan farklı sosyo-kültürel düzeylere sahip ilkokul 3. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Konya ili Kadınhanı ilçesi Atlantı kasabasında yer alan Atlantı Gazi İlkokulu 3. sınıftaki 10 öğrenci oluşturmaktadır. Bu öğrencilerin 6 tanesi kız öğrenci, 4 tanesi erkek öğrencidir. Yaş aralıkları 8-9 yaşdır. Merkezden uzak bir örneklem seçilmesinin nedeni bu tür çalışmalarda genellikle merkez ilçelerin tercih edilip ücra yerlerin hiç tercih edilmemesi, araştırmacının ortama yakın olması ve kolayda örneklem türünden olmasıdır.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın mülakat tekniği, soru ve cevap yöntemiyle derinlemesine inceleme ile yapılmış nitel bir çalışmadır. Görüşme için öğrencilere 20 soru hazırlanmıştır. Bu sorular;

- 1- Öğretmeninize " İslam" hakkında sorular soruyor musunuz? Hangi soruları soruyorsunuz? Cevap alıyor musunuz?
- 2- " Allah" deyince aklına ilk ne geliyor?
- 3- Allah nasıl bir varlık? Neye benziyor?
- 4- Allah bizi neden yarattı?
- 5- Allah'a karşı hangi duyguları hissediyorsun?
- 6- " Kur'an-ı Kerim" deyince aklına ilk ne geliyor?
- 7- Peygamberler hakkında neler düşünüyorsunuz?
- 8- Peygamberlerin bizden farkı nedir?
- 9- Dua nedir? Dua ediyor musun?

- 10- Nasıl ve ne zaman dua ediyorsun?
- 11- Duaların gerçekleşiyor mu?
- 12- " İbadet" deyince aklına ne geliyor? İbadet ediyor musun?
- 13- " Melek" nedir? Sana neyi hatırlatıyor?
- 14- " Cennet" ve " Cehennem" nedir? Nasıl bir yerdir?
- 15- Cennet ve cehenneme nasıl gidilir? Kimler gider?

Yapılan görüşmeler not alınmış, tümevarımsal bir yaklaşım üzerinden içerik analizi yöntemi ile incelenip temalar belirlenerek alt başlıklar halinde ayrılmıştır. Öncelikle toplanan bilgilere yer verilmiş sonrasında bulgular kısmında bilgiler yorumlanmış ve bazı sonuçlar çıkarılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Bulgular ve yorumlar bölümünde nitel görüşmeler sonucu ilkokul 3. sınıfa giden çocukların dini kavramlardan merak ettikleri din hakkında ne düşündükleri ile ilgili tespitler yer almaktadır. Görüşmelerin gerçekleştiği kurum çocukların aileleri hakkında kişisel bilgilere ulaşmayı ve paylaşmayı uygun görmedikleri için bu tarz sorular çocuklara yöneltilmiştir. Bilgi ve tecrübeler dâhilinde Konya ili genellikle muhafazakâr ve dini hassasiyetlere sahip bireylerin yaşadığı bir ildir. Fakat çalışma yapılan kasaba Konya ilinden biraz farklı olup dini duyguların Konya'ya nispeten daha az yaşandığı bir yer olduğu fark edilmiştir. Çocuklara yöneltilen sorulardan alınan cevaplara göre hepsinin babası yaşadıkları çevre şartları gereği tarım ya da hayvancılıkla uğraşırken iken anneleri çoğunlukla ev hanımıdır. Ekonomik bağlamda aileler birbirinden çok büyük bir farklılık arz etmemekle birlikte yine de ufak farklılıklar söz konusudur. Bazı evlerde ailenin büyükleri ile yaşanmaktadır. Bu da çocukların gelişimini etkileyen unsurlardan bir tanesidir.

3.1. İlkokul 3. Sınıf Düzeyi Dini Kavramlar

Literatür kısmında dini gelişim özelliklerinde de belirtildiği gibi ilkokul 3. sınıf öğrencileri için öncelikle dini inanç ve tasavvurların gelişimi bakımından düşünülrse "Allah Tasavvuru", " Kutsal Kitap Tasavvuru", "Peygamber Tasavvuru" ve "Melek Tasavvuru" ; dini tecrübe gelişimi açısından düşünülrse "Dua ", "İbadet" ve "Ölüm" kavramları ön plana çıkmaktadır. Öğrenciler ile yapılan görüşme için hazırlanan sorularda bu kavramlar kullanılmıştır. " Ölüm " kavramı yerine çocuklara "Cennet ve Cehennem" kavramları sorulmuştur.

3.2. İlkokul 3. Sınıf Düzeyi Dini Kavramlar Hakkında Merak Edilenler

Yüksek lisans seminer çalışması İlkokul 1., 2. ve 3. sınıfta öğrencilerin din hakkında merak ettiği kavramlar üzerine olmuştur. Öğrenciler ile birebir görüşüp din ve İslam deyince aklınıza neler geliyor diye sorulduğunda çoğunlukla cevap olarak :

- Kur'an- Kerim okumak
- Cüz okumak
- Kur'an Kursu
- Nas suresi
- Yasin suresi okumak
- Sureler ve dualar
- Sübhaneke duası
- Hz. İbrahim ve Kurban
- İslam'ın şartları
- Namaz
- Oruç
- Oruçta ilgili kavramlar; sahur, niyet, iftar
- Cuma namazı
- Peygamberler
- Güneş

- Gezegenler verildi.

İlkokul 3. sınıf öğrencilerine dini kavramlar hakkında merak ettikleriniz nelerdir sorusuna çoğunlukla cevap olarak;

- Allah (c.c.) 'ın şekli nasıl?
- Allah (c.c) nerede yaşıyor?
- Allah (c.c.) 'ın gözleri nasıldır?
- Allah (c.c)'ın isimleri nelerdir?
- Allah (c.c) ne zaman doğdu?
- Allah (c.c) kaç yaşında?
- Allah (c.c)'ı nasıl göreceğiz?
- Peygamberler Allah (c.c)'ı gördü mü?
- Peygamberin kaç gözü var?
- Melekler nasıl varlıklar?
- Melekler ne iş yapıyor?
- Kaç tane melek vardır?
- Şeytan ne iş yapıyor?
- Şeytan insan öldürebilir mi?
- Şeytan inan kılığına girebilir mi?
- İnsan nasıl yaratıldı?
- İnsanlar yeryüzüne ne zaman geldi?
- İnsanlar maymundan mı yaratıldı?

- Uzaylılar var mı?
- Dünya nasıl yaratıldı?
- Güneş nasıl doğuyor?
- Cehennemde çukur var mı?
- Cehennemde yanıp alnımızda izle cennete mi gireceğiz?
- Cennete girebilecek miyiz? cevaplarını alınmıştır.⁷⁴

3.3. İlkokul 3. Sınıf Düzeyi Din Öğretimi İhtiyaçları

Din eğitimi ihtiyacı daha öncede belirtildiği gibi en küçük yaştan başlamaktadır. Yeni doğmuş bir bebeğin duyduğu belki de ilk ses kulağına okunan ezandır. Atlantı Gazi İlkokulu 3. sınıf öğrencilerinin din öğretimine ne kadar ihtiyaçlarının olduğunu, öğrenciler ile yapılan birebir görüşme ile göstermek istenildi. Öğrencilere hazırlanan 20 soruluk bir kağıt verildi ve dini kavramlar hakkında ne kadar bilgi sahibi olduklarını öğrenmeye çalışıldı. Yapılandırılmış görüşme tekniği ile yapılan çalışma 10 öğrenci ile sınırlandırıldı. Öğrencilerin isimleri sorulmadı, sadece yaş aralıkları soruldu. Verilen cevaplar hiç bir ekleme, çıkarma, değiştirme yapmadan olduğunu gibi buraya yazıldı. Verilen cevaplar 6 alt başlık belirlenerek, her öğrencinin belirlenen başlık için verdiği cevaplar eklenerek ve devamında cevaplar yorumlanarak tamamlandı.

3.3.1. "Allah" Tasavvuru İle İlgili Soruların Bulguları ve Yorumları

İlkokul 3. sınıfa giden çocuklarla yaptığımız görüşmelerde onlara sorduğumuz ilk soyut kavram "Allah" kavramıdır. Sorularımız çerçevesinde Allah kavramını ayet ve hadislerle özet olarak şöyle ifade edebiliriz:

Allah (c.c.) bir çok ayet ve hadiste tanımlanmıştır. İslam'ın tevhid temelinin en özlü ve anlamlı ifadesi olan İhlas suresinde "De ki O Allah birdir. Allah Sameddir.

⁷⁴ Büşra Yaşar, "İlkokul 1.2.3. Sınıf Öğrencilerinin Dini Kavramlar Hakkında Düşünceleri", Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Seminer , Konya , 2018.

(Hiçbir şeye muhtaç değil, aksine her şey ona muhtaçtır.) O doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur." ifadeleri yer almaktadır.⁷⁵ Bu ayetlerden özetle anlaşılan Allah'ın tek ve her şeyden münezzeh olduğudur. "O öyle bir ilahdır ki, göklerin ve yerin hükümranlığı kendisinindir. O hiç çocuk edinmedi, hükümranlıkta ortağı yoktur. O, her şeyin sahibi ve sürekli olarak yaratıcısıdır."⁷⁶ Allah her şeyin sahibi ve sürekli olarak yaratıcısıdır. " Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu Allah'a göre kolaydır."⁷⁷ Kader de her şey gibi ayette belirtildiği üzere Allah'ın iradesindedir. Allah (c.c) sonsuz kudret sahibidir. " Göklerin ve gaybını bilmek yalnız Allah'a mahsustur. Her iş O'na döndürülür. Sen yalnızca O'na ibadet et ve yalnızca O'na dayan. Rabbin yaptıklarınızın hiçbirinden gafil değildir."⁷⁸ Allah sonsuz adalet, merhamet, lütf sahibi ve tevbeleri çokça kabul edendir. Aynı zamanda Allah uyarıp korkutandır. " Bu Kur'an kendisiyle uyarılınsınlar, Allah'ın ancak bir tek ilah olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye insanlara gönderilmiş bir tebliğdir."⁷⁹

Görüşmeye katılan öğrencilere Allah hakkında aşağıdaki sorular soruldu:

"Allah deyince aklına ilk ne geliyor?"

"Allah nasıl bir varlık? Neye benziyor?"

"Allah bizi neden yarattı?"

"Allah'a karşı hangi duyguyu hissediyorsun?"

Bu sorular öğrencilerin verdikleri cevaplara göre şekillenmiştir. Öğrencilerin verdikleri cevaplar şöyledir:

1. Öğrenci (8 yaşında kız)

" *Peygamberimiz geliyor.* "

⁷⁵ İhlas Suresi, 112/1,2,3,4.

⁷⁶ Furkan suresi, 25/162.

⁷⁷ Hadid Suresi, 57/22.

⁷⁸ Hud Suresi, 57/22.

⁷⁹ Fatır Suresi, 35/30.

" Onu hi  g örmedim bilmiyorum."

" Bilmiyorum."

" Sevgi, saygı, korku, mutluluk, heyecan."

1. Öğrenci Allah kavramı ile Peygamber kavramı arasında bir bağ kurmuş, Allah'ı hiç görmediği için onun nasıl bir varlık olduğunu bilemeyeceğini ifade etmiştir. 1. öğrenci Allah'ın Kur'an ve hadiste kendisi hakkında verdiği bilgilerden habersizdir ve Allah'ın insanları yaratma nedenini de bilmemektedir. Allah' a ise bir çok duyguyu bir anda hissetmektedir. Genel manada bu öğrencisi Allah hakkında fazla bir bilgisinin olmadığı görülmektedir.

2. Öğrenci (8 yaş erkek)

" Amin geliyor. Namaz geliyor."

" Aklıma hiç gelmiyor."

" Bir ömür yaşayalım."

" Sevgi, saygı, korku, heyecan."

2. öğrenci dinin temel direği olan namaz ibadeti ile dua ederken Allah'tan son bir temennimiz olan 'amin2 ifadesi ile Allah'ı tanımlamaktadır. Allah'ın varlığının şekli hakkında hiç düşünmediği, insanların yaratılma nedeni ile de bir ömür yaşamak olarak gördüğü ve yine Allah' a karşı bir çok duyguyu aynı anda hissettiği anlaşılmıştır. Genel manada bu öğrencide Allah hakkında fazla bir bilgiye sahip değildir.

3. Öğrenci (9 yaş kız)

" Namaz kılmak geliyor. Kur'an okumak geliyor."

" Büyük her şeyi kabul edendir."

" Kendisine kul olmak için."

" Sevgi, saygı, korku, heyecan."

3. öğrenci de Allah tasavvurunu ile ibadet ve ilahi kitap kavramlarıyla tanımlamaktadır. Fakat Allah'ın büyük ve her şeyi kabul eden ifadesi onun Allah hakkında bilgisinin olduğunu özellikle inanların yaratılma nedeninin 'kul olmak için' cevabının verilmesi ailede ya da yakın çevrede dinin etkisini göstermektedir. Çünkü bu cevabı veren tek öğrencidir. Bu Allah tasavvuru ile alakalı zihninde daha fazla ayrıntı olduğunu göstermektedir.

4. Öğrenci (9 yaş kız)

" Büyük bir insan geliyor."

" Yaşlı biri, etrafımızda durur hep."

" Dürüst olmak için, yaşamak için ve insan olmak için."

" Sevgi, saygı, korku."

4. öğrenci Allah'ı 'büyük bir insan' olarak tanımlayarak yanlış bir bilgiye sahip olduğunu göstermiştir. O'nun şeklini yaşlı birine benzetmesinin yanında sürekli etrafımızda diyerek de eksik ve yanlış bilgilerinin dışında doğru bilgilere de sahip olduğu fark edilmiştir. Bu öğrencinin somut işlerde döneminden soyuta tam manasıyla geçemediğini anlaşılmıştır. İnsanların yaratılma sebepleri ahlaki değerlerle birleştirerek nasıl bir insan olunması gerektiğinin cevabını vermiştir.

5. Öğrenci (9 yaş erkek)

" Sevgi, saygı , dürüstlük."

" Dileklerimizi kabul eden kişilerdir."

" Dünyayı tanıyalım diye."

" Sevgi, saygı heyecan."

5. öğrenci Allah tasavvuru için temel insani değerler olan sevgi, saygı ve dürüstlük kavramını kullanarak bu değerlerin insanlara Allah'tan geldiğini söyler gibidir. Allah'ın ona el açanları geri çevirmeyen özelliğini Allah'ı tanımlarken kullanarak onun istekleri geri çevirmeyen ve her şeyin sadece O' dan isteneceğini

anlatmak istemektedir. Dünyayı tanımak ile yaratılma gayesini birleştirerek dünya'nın insanlık için yaratıldığını bildiğini göstermektedir. Genel manada bu öğrencinin Allah hakkında bilgi sahibi olduğunu görülmektedir.

6. Öğrenci (8 yaş erkek)

"I geliyor."

" Büyük bir varlıktır."

" Çamurdan."

" Sevgi ve güzel duygular hissediyorum."

6. öğrenci Allah'ın tek olduğunu ifade eden ilk öğrencidir. Allah'ı tarif ederken büyük kelimesini kullanmış özellikle insanların yaratılış amacına çamurdan diyerek soruyu yanlış anladığı ama başka bir sorunun cevabını iyi bildiğini de göstermektedir. Allah' a karşı hissedilen duyguların içinde korku ve heyecanın olmaması da dikkat çekicidir. Çünkü hemen hemen bütün öğrenciler tüm duyguları kullanarak cevap vermişlerdir. Genel manada bu öğrencinin Allah hakkında az da olsa bilgiye sahip olduğu fark edilmektedir.

7. Öğrenci (8 yaş erkek)

" Tek olduğu geliyor."

" Biliyorum. Bizler onun neye benzediğini asla bilemeyiz. Allah'ın nasıl bir varlık olduğunu da bilemeyiz."

" Bilmiyorum."

" Saygı."

7. öğrenci Allah'ın bir ve tek olduğunu söyleyen ikinci öğrencidir. Görülmediği için Allah'ın nasıl bir varlık olduğunu bilinemeyeceğini söyleyerek yine Allah'ın kendini tanıttığı ayet ve hadislerden habersiz olduğu fark edilmiştir. Yaratılma gayesi hakkında bilgi sahibi olmadığını söyleyerek genel manada Allah hakkında onun tek olması dışında bir bilgiye sahip olmadığı anlaşılmıştır.

8. Öğrenci (9 yaş kız)

" *B ü t ün alemi yaratan.*"

" *Allah göz ile gör ü lmez. Cevap veremem.*"

" *Bilmiyorum.*"

" *Sevgi, saygı ve korku hissedirim.*"

8. öğrenci Allah'ın alemi yarattığını söylemiş ve bu konu hakkında her şeyi yaratan cevabını veren ilk ve tek öğrenci olmuştur. Yine önceki öğrenci gibi Allah'ı görmediği için nasıl bir varlık olduğunu bilmeyeceğini ifade etmiştir. Bu da Allah tasavvuru için din eğitimine ne kadar ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Yaratılış gayesini bilmediğini söyleyen diğer öğrenciler gibi bu öğrencide de bu bilgi eksiktir. Genel manada Allah hakkında az bir bilgisi olup eksik yönlerinin olduğu fark edilmiştir.

9. Öğrenci (8 yaş kız)

" *Kur'an-ı Kerimdeki b ü t ün ayet ve hadisler geliyor.*"

" *Allah görünmezdir ve şekli cismi yok olan bir varlıktır.*"

" *Allah bizi hesaba çekmek için yarattı.*"

" *Sevgi, saygı ve korku "*

9. öğrenci Allah tasavvuru ile Kur'an ayetlerini bağdaştırmıştır. Fakat burada hadis kavramı ile ayet kavramı arasında ikisinin de kaynağı Allah olduğu fikri açısından yanlış bir bilgiye sahiptir. Allah'ı görünmez olarak tarif etmesinin dışında cismini olmadığını söyleyen ilk öğrencidir. Cevabından anlaşıldığı üzere Allah'ın yaratılmışlar gibi bir şekli ve cisminin olmadığı görüşündedir ki bu yine bu cevabı veren tek öğrencidir. Yaratılış gayesi için yine doğru bir cevap verip hesaba çekilmek ifadesini kullanmıştır. Yani insanların yaptıkların sorumlu tutulacağını bilincindedir. Genel manada Allah tasavvuru hakkında diğer arkadaşlarına göre daha ayrıntılı ve doğru bilgilere sahip olduğunu görülmektedir.

10. Öğrenci (9 yaş kız)

" İslam gelir, iyilik gelir, adalet gelir, sorumluluk gelir."

" İyilik, sevgi dolu, büyük bir şeye benziyor."

" Kötülüğe mi uyacağız yoksa iyiliğe mi uyacağız diye yarattı."

" Hem korku, hem sevgi hem de saygı"

10. öğrenci Allah tasavvuru ile yine daha önceki bir kaç öğrenci gibi Allah ile bağdaştırılabilecek kavramlar ile cevap vermiştir. Allah'ı tarif ederken iyilik, sevgi ve büyük kavramlarını kullanarak ona duyduğu sevgi fark edilmektedir. Yaratılış gayesi için insanın bir iradesi olduğunun farkında olup Allah'ın insanlara doğruyu ve yanlışı gösterip seçimini onlara bıraktığının farkında olduğunu da bilinmektedir. Genel manada diğer öğrencilere göre Allah hakkında daha fazla ve doğru bilgiye sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Allah tasavvuru hakkında yöneltilen sorular ve verilen cevaplar yorum katılmadan yukarıda belirtilmiştir. Öğrencilerin verdikleri cevaplara yönelik her çocuğa özel kısa yorumlar yapılmıştır. Öğrencilerin Allah kavramı hakkında akıllarına gelen ilk kavramlar büyüklük, iyilik, yaratıcılık, sevgi, saygı, dürüstlük ve güzelliştir.

Allah'ın görüntüsünde dair sorular doğrultusunda 10 çocuğun 4'ü Allah'ın gözle görülmediği için nasıl bir varlık olduğunu hakkında bir fikre sahip olunamayacağı ve bu soruya bu nedenle cevap verilemeyeceği görüşündedir. 2 öğrenci Allah'ı büyük olarak tanımlamış, 1 öğrenci dilekleri kabul eden, 1 öğrencide sürekli yanımızda olan şeklinde tanımlamıştır. Buradan çıkarılacak sonuç bu yaş grubu öğrencilerin genel olarak Allah'ı tam manasıyla tanımlayamadığı ve tanımadığını göstermektedir. Yine doğru bir eğitimle Allah tasavvurunun soyut boyutta algılanabileceğinin bir belirtisi de vardır.

Genel olarak öğrenciler Allah'a karşı sevgi ve saygı duymaktadırlar ama az olsa da korku ve heyecan duyan öğrencide bulunmaktadır . Öğrencilerin Allah

hakkında tam manasıyla doğru bilgiye sahip olmaması eksik ve yanlış bilgilerin olması İlkokul 3. sınıf için din dersinin ihtiyaç olmasının ilk göstergesidir.

3.3.2. "Peygamberler" Kavramı ile İlgili Soruların Bulguları ve Yorumları

Peygamber kelimesi sözlükte "haberci", "Allah'tan haber getiren" anlamlarına gelmektedir. Yüce Allah'ın lütfunun ve rahmetinin bir neticesi olarak, insanlığa O'nun yüceliğini tanıtmak, insanları hakka irşad etmek ve kemale ulaştırmak için peygamberler gönderilmiştir. Bütün peygamberlere görevlerinin hakkı ile yerine getirebilmeleri adına ortak özellikler verilmiştir. Bunların açıklamaları ile şöyledir:

Fetnet: Zeki olmak demektir. Peygamberler her açıdan en akıllı ve en zeki şahsiyetlerdir.

İsmet: Açık ve gizli her türlü günahattan korunmuş demektir. Peygamberler peygamberlikten önceki dönemlerinde de sonraki dönemde olduğu gibi günah işlemez, ilahi emirlerin dışına çıkmazlar.

Sıdk: Doğruluk demektir. Peygamberler hiçbir zaman doğruluktan ayrılmazlar.

Emanet: Güvenilir olmak demektir. Peygamberler her zaman toplumda en emin ve en güvenli kimselerdir. Hz. Peygamber ona peygamberlik gelmeden önce de toplumda güvenirliliği ile ün saldıği için halk ona "Muhammed'ül Emin" lakabını vermiştir.

"Andolsun ki biz, Allah'a kullun edin ve tağuttan kaçının diye her topluma bir peygamber gönderdik."⁸⁰ Bu ayette anlaşılacağı üzere her topluma uyarıcı olarak peygamber gönderilmiştir. Peygamberlerin sayısı konusunda "(Ya Muahmed!) Andolsun ki senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan bir kısmının kıssalarını sana bildirdik ve bir kısmını da bildirmediğimiz." ⁸¹ buyrulmaktadır.

⁸⁰ Nahl suresi, 16/36.

⁸¹ Mü'min Suresi, 40/78.

Peygambere itaati vurgulayan Allah (c.c.) " Biz peygamberleri, Allah'ın izni ile ancak itaat olunmaları için gönderdik." ⁸² buyurmaktadır.

İlkokul 3. sınıf öğrencilerine sorulan sorular çerçevesinde "peygamber" kavramı özet olarak açıklanmaya çalışıldı. Yapılan görüşmelerde bu kavram ile ilgili sorulan sorular şunlardır:

Peygamberler hakkında neler düşünüyorsun?

Peygamberlerin bizden farkı nedir?

Bu sorular öğrencilerin verdikleri cevaplara göre şekillenmiştir. Öğrencilerin verdikleri cevaplar şöyledir:

1. Öğrenci (8 yaş kız)

" Çok iyi dine dayalı."

" Burada olmaması"

1. öğrenci peygamberlerin iyi olduğunu dinine bağlı ve ona göre hareket ettiğini ifade etmeye çalışmıştır. Daha da detaylandırılacak olunursa dini insanlara öğreten tabiri söylenebilir. Peygamberlerin insanlardan farkı sorusuna şuan burada değil cevabını vererek bu konu hakkında çok da bilgi sahibi olmadığını göstermektedir.

2. Öğrenci (8 yaş erkek)

" Bizden farklı olması."

" Bilmiyorum."

2. öğrencinin peygamberler hakkında net ve doğru bir bilgiye sahip olmadığı verilen cevaplardan anlaşılmaktadır. Bu öğrencinin Allah tasavvuru sorularına da verdiği cevaplar göz önünde bulundurulduğunda dini eğitim açısından eksik yönlerinin olduğu görülmektedir.

⁸² Nisa Suresi, 4/64.

3. Öğrenci (9 yaş kız)

" *Güzel, sevgi.* "

" *Bilmiyorum.* "

3. öğrenci için peygamberler güzellik ve sevgi kavramları ifade etmektedir. Onları seven ama onlar hakkında 2. soruya verilen cevaba istinaden bir bilgiye sahip olmadığı anlaşılmıştır. Genel manada peygamberler hakkında doğru bir bilgiye bu öğrenci sahip değildir.

4. Öğrenci (9 yaş kız)

" *İyilik* "

" *Öğüt verici olmaları* "

4. öğrenci iyilik kavramı ile peygamberleri tanımlamış ve insanlara öğüt verici olması cevabı ile peygamberlerin görev ve özellikleri hakkında bir bilgiye sahip olduğunu göstermiştir. Genel mana önceki öğrencilere göre peygamberler hakkında daha fazla bilgiye sahiptir.

5. Öğrenci (9 yaş erkek)

" *Dünyaya en son gelen peygamber olarak bilinir.* "

" *Peygamberimiz bizden sonra dünyaya geldiği için fark vardır* "

5. öğrenci dünyaya en son gelen peygamber cevabı ile son gönderilen peygamber Hz. Muhammed'i (s.a.v) kast ettiği düşünülmektedir. Yani peygamber deyince aklına ilk gelen son peygamber olmuştur. İnsanlardan farkı ile ilgili soruya ise ilk soruyla karıştırıp yanlış bir cevap verdiği görülmektedir Genel manada peygamberler hakkında eksik ve bir takım yanlış bilgilere sahip olduğu fark edilmiştir.

6. Öğrenci (8 yaş erkek)

" *Peygamber hakkında güzel şeyler düşünüyorum.* "

" Güzellikleri hatırlatır."

6. öğrenci peygamberler hakkında güzellik kavramını kullanıp iki soruya da hemen hemen aynı cevabı vererek aslında peygamberler hakkında bilgi sahibi olmadığını göstermiştir.

7. Öğrenci (8 yaş erkek)

" Her şeyi düşünüyorum. Onlara Kur'an-ı Kerim gönderildiği."

" Onlara Kur'an-ı Kerim gönderilir."

7. öğrenci peygamberler deyince tek bir peygamberi düşünüp ona göre cevap vermiş ve her iki soruya da bu nedenle Kur'an- Kerim gönderildi demiştir. Buradan da anlaşılıyor ki bu öğrenci sadece bir peygamberi biliyor o da Hz. Muhammed'dir. Allah gönderdiği Kur'an da adı geçen diğer 24 peygamber ve daha sayısını bilmediğimiz peygamberler hakkında bir bilgisinin olmadığı görülmektedir.

8. Öğrenci (9 yaş kız)

" Peygamberler bizlere doğru yolu göstermek için Allah tarafından seçilmiştir."

" Allah tarafından seçilmiş olmaları"

8. öğrenci peygamberler ile ilgili sorulara en doğru cevabı veren öğrenci olmuştur. Peygamberlerin doğru yolu göstermekle görevlendirildiği ve bunun Allah tarafından seçilerek olduğu bilgisini diğer öğrencilerden hiç birini verememiştir. Cevaplardan anlaşılacağı üzere bu öğrencinin aile ya da yakın çevresinden fin bir eğitim aldığı fark edilmektedir.

9. Öğrenci (8 yaş kız)

" İlk müslüman olan peygamber geliyor (Hz. Adem ve Hz. Hatice)"

" Biz bazen yalan s öyleriz ama Peygamberler d ür üst olup yalan s öylemezler."

9. öğrenci peygamberler ile ilgili isim ve detay veren tek öğrencidir. Fakat kendisi Hz. Havva'yı Hz. Hatice ile karıştırmış ve ona da peygamber kavramı eklemiştir. Peygamberlerin yalansız yani hem güvenilir sıfatı sıdk ve hem de günahsız ismet sıfatına atıfta bulunmuştur. İnsanların bazen yalan söylediğini ama peygamberlerin asla yalan söylemediğini belirterek onları genel manada iyi tanıdığını göstermiştir.

10. Öğrenci (9 yaş kız)

" İyilik düşünüyorum, hatasız olduğunu düşünüyorum."

" Günahsız oldukları, her bilgiyi bildikleri."

10. öğrenci peygamberler ile ilgili bundan bir kaç önceki öğrenciler gibi iyilik kavramını kullanmış devamında onların hatasız yani günahsız olduğunu söyleyip bir önceki öğrenci gibi ismet sıfatına vurgu yapmıştır. İnsanlardan farkı noktasında yine doğru bir bilgi vermiş ve ekleme yapıp her bilgiyi bildiklerini de eklemiştir. Tabi ki peygamberlerin her şeyi bilmesi Allah'ın rızası ile mümkün olup öğrencinin bu konuda ne kadar bilgi sahibi olduğunu bilinmemektedir.

Yukarıda peygamber kavramı ile ilgili sorulara ilkokul 3. sınıf öğrencilerinin verdikleri cevaplardan genel olarak peygamber hakkında az da olsa bilgi oldukları görülmektedir. Görüşmeye katılan 10 öğrenciden 4'ü peygamber kavramını iyilik, güzellik ve dürüstlük değerleri ile tanımlamışlardır. Ayrıca 2 öğrenci de direk olmasa da dolaylık yoldan peygamberlerin sıdk ve ismet sıfatlarıyla peygamberlerin bizden farkını açıklamışlardır. Öğrencilerden 1'i peygamberlerin bize doğru yolu göstermek için Allah tarafından seçildiği cevabını vererek en doğru cevabı veren tek öğrenci olmuştur. Genel manada peygamber deyince akıllarında bir fikir ve düşünceye sahip oldukları görülmektedir.

3.3.3. "Dua" Kavramı İle İlgili Soruların Bulguları ve Yorumları

Dua sözlükte "çağırarak, seslenmek, istemek, yardım talep etmek" anlamlarına gelir. Din literatüründe ise dua, insanın bütün benliğiyle Allah'a yönelerek maddi ve manevi isteklerini O'na arz etmesi anlamına gelir. Bir başka

deyişle dua sınırlı, sonlu ve aciz olan varlığın sınırsız ve sonsuz kudret sahibi ile kurduğu bir köprüdür. Kur'an'da yirmi yerde dua kelimesi geçmekle birlikte pek çok ayette dua kökünden türeyen fiiller yer almaktadır.⁸³

"De ki: Duanız olmasa, Rabbiniz size niye değer versin ki!"⁸⁴ Ayette insanın ancak dua ile değer kazanacağı bildirilerek duanın ne kadar önemli olduğundan bahsedilmektedir. "Rabbiniz buyurdu ki: Bana dua edin, kabul edeyim, büyüklük taslayıp bana dua etmekten kaçınanlar, aşağılanmış olarak cehenneme gireceklerdir."⁸⁵

Duanın nasıl yapılması gerektiğini Allah ve Hz. Peygamber bizlere bildirmektedir. "Rabbinize yalvara yakara ve sessizce dua edin. Çünkü o haddi aşanları sevmez."⁸⁶ Duanın adaplarından biri duayı gizlice, gönülden ve alçak sesle yapmaktır. Aynı zamanda mübarek vakit ve yerler tercih edilerek, abdestli olarak, kibleye yönelmeli, geçmiş günahlardan pişmanlık duyularak besmele, hamd ve salavatla başlanmalıdır. Ayetlerden anlaşılacağı üzere dua için eceler etmeden, istikrarla bu ibadete devam edilmelidir. Çünkü dua yapanın ya günahları bağışlanır ya istediği şey o an verilir veya sevap olarak biriktirilerek ahirete ertelenir.

İlkokul 3. sınıfa giden öğrencilere sorulan sorular çerçevesinde dua kavramı özet olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu konuyla ilgili yapılan görüşmede sorulan sorular şöyledir:

Dua nedir? Dua ediyor musun?

Nasıl ve ne zaman dua ediyorsun?

Duaların gerçekleşiyor mu?

Öğrencilerin dua kavramı ile ilgili verdiği cevaplar şunlardır:

1. Öğrenci (8 yaş kız)

⁸³ Türkiye Diyanet Vakfı, a.g.e., 128.

⁸⁴ Furkan Suresi, 25/77.

⁸⁵ Mü'min suresi, 40/60.

⁸⁶ Araf suresi, 7/55

" Ediyorum. Allah'a karşı saygı."

" Normal günlerde ve mübarek günlerde"

" Bazen gerçekleşiyor."

1. öğrenci dua ibadetinin bilincinde ve bunu gerçekleştirmektedir. Allah'tan bir şey istemek tarifi yerine O'na olan saygı şeklinde bir tarif kullanılmıştır. Bunun dışında duanın her an yapılabileceği bilinci de öğrencide bulunmaktadır. Çünkü duayı normal ve mübarek günlerde yapıyorum diye bir cevap vermiştir. Bu cevaptan öğrencinin dinimiz için önemli sayılan mübarek günleri de bildiği fark edilmektedir. Dualarının gerçekleşmesi konusunda bazen cevabını vererek gerçekleşmeyen duaları olduğu ama bunun ona sevap kazandırdığının farkında olup olmadığı bilinmemektedir. Genel manada bu öğrencinin dua kavramı hakkında bilgi sahibi olduğu fakat kabul edilmeyen dualar ile ilgili bir bilgisinin olmadığı düşünülmektedir.

2.Öğrenci (8 yaş erkek)

" Ediyorum. Namaz denir"

" Mübarek günlerde"

"- Bazen."

2. öğrenci için dua kavramı namaz ibadeti ile tanımlanmaktadır. Öğrencinin duayı bu şekilde tanımlaması tam manasıyla dua kavramını bilmediğini gösterebilir. Mübarek gün cevabıyla ise yine bir önceki öğrenci gibi bu günlerin farkında olduğu ve bu günlerde camiye gidip namaz kıldığı tahmin edilmektedir. Yine bu öğrencinin de kabul olmayan dualar hakkında bir bilgiye sahip olmadığı düşünülmektedir.

3. Öğrenci (9 yaş kız)

"Biliyorum ama dua ediyorum"

" Ezan okunduğu zaman."

" Gerçekleşiyor."

3. öğrenci dua kavramını bilip dua ettiğini söylemiştir fakat sadece ezan okunduğu vakit dua ettiğini söyleyerek dua edilecek vakitleri bilmediği fark edilmiştir. Yine nasıl dua ettiği hakkında bir cevap vermeyerek bu konuda da eksik bilgilere sahip olduğu düşünülmektedir. Dualarının gerçekleştiğini söyleyen ilk öğrencidir.

4. Öğrenci (9 yaş kız)

" Allah'a karşı sorumluluklarımızdan biridir. Ediyorum"

" Namaz kıldığımda ve sohbetlere camilere gidince dua ediyorum. Euzu çekerek."

" Arada"

4. öğrenci dua kavramını Allah'a karşı sorumluluklardan biri olarak görüp dua eden tek öğrencidir. Bu farklı bakış açısının yanında duayı nasıl ve ne zaman yaptığı hakkında en geniş bilgiyi veren öğrencidir. Öğrencinin önceki sorulara verdiği cevaplar ve bu soruya verdiği cevaplardan da anlaşılıyor ki dini ona hayatında öğreten yaşatan bir aile ortamına sahiptir.

5. Öğrenci (9 yaş erkek)

" Dua namazda görülen duadır. Hayır dua etmiyorum."

" Hayır dua etmiyorum"

" Bazen gerçekleşiyor."

5. öğrenci duanın namazda olduğunu söylemiş dua etmediğini ekleyerek bu cevabı veren ilk öğrenci olmuştur. Israrla dua etmediği cevabını veren öğrenci duaların gerçekleşmesi sorusuna bazen cevabını vererek bu konuda tezata düşmüştür. Öğrencinin diğer sorulara verdiği cevaplara da bakılarak dini anlamda bilgi karmaşası yaşadığı görülmektedir.

6. Öğrenci (8 yaş erkek)

" Namaz kılmak."

" Cuma g inleri"

" Gerçekleşiyor."

6. öğrencinin yine önceki bir kaç öğrenci gibi duayı namaz ile bağdaştırdığı görülmektedir. Dua etmek için cuma günleri cevabını veren ilk öğrencidir ve bu cevaptan anlaşılmalıdır ki duanın sadece tek günde yapılabileceği gibi yanlış bir düşünceye sahiptir. Genel manada dua kavramı hakkında bir fikri olup doğru bilgiye az oranda sahip olduğu görülmektedir.

7. Öğrenci (8 yaş erkek)

" Yalvarmak, arz etmek anlamına gelir. Dua ediyorum."

" Her g ün dua ediyorum."

" Evet."

7. öğrenci dua kavramının sözlük tanımını yapan tek öğrencidir. Duayı nasıl yaptığını söylememekle beraber her gün dua ederim cevabı ile dua kavramı hakkında bilgi sahibi olduğunu göstermektedir. Öğrencinin önceki cevaplarına da bakıldığında din hakkında eksik ama bilgisi olduğu fark edilmektedir.

8. Öğrenci (9 yaş kız)

" İnsanların Allah'tan istediği şeyler. Evet ediyorum."

" Korktuğumda, yatariken, istediğim şeyler olsun diye. Ellerimi gökyüzüne a çarak."

" Gerçekleşiyor çünkü Allah ona açılan elleri boş çevirmez."

8. öğrenci dua kavramı hakkında bir önceki öğrencinin sözlük tanımının dışında en güzel tarifi yapan tek öğrencidir. Nasıl dua ettiği hakkında yine bilgi veren öğrencilerdendir ve dua etme zamanları konusunda kendine özel cevaplar vermiştir. Öğrenci korktuğunda Allah'a sığındığını söylemektedir. Duaların gerçekleşmesi sorusuna yine en güzel cevabı veren yaş seviyesine göre en olgun karşılığı veren

öğrencidir. Öğrencinin diğer sorulara verdiği cevaplara bakılarak din konusunda bilgili olduğunu göstermektedir.

9. Öğrenci (8 yaş kız)

" Allah'a ettiğimiz dualardır. Evet ediyorum."

" Her namaz kıldığımda."

" Evet, gerçekleşiyor."

9. öğrenci, duanın Allah' a yapıldığını bildiğini göstermektedir. Yine önceki bir kaç öğrenci gibi dua ile namaz ibadetini bağdaştırmıştır. Nasıl dua ettiği hakkında bilgi vermediği için namaz kılarak dua ettiğini kast ettiği düşünülmektedir.

10. Öğrenci (9 yaş kız)

" Yemek duası. Dua ediyorum."

" Ellerimi açarak ve namaz kılarak."

" Evet gerçekleşiyor."

10. öğrenci, yemek duası cevabını veren tek öğrencidir. Yine duayı nasıl yaptığın sorusuna ellerimi açarak cevabı vermekle dua kavramını bildiğini ve dua ettiği anlaşılmaktadır. Namaz ile dua kavramını bağdaştıran diğer öğrencilerden farklı olarak namazdan sonra dua edildiğini kast ettiği düşünülmektedir.

Dua kavramı hakkında ilkokul 3. sınıfı öğrencilerinden 2'si Allah'tan istemek olduğunu, bir öğrenci talep etmek, arz etmek diyerek sözlük tanımı yaptığı, bir öğrencinin de insanların Allah'tan istedikleri cevabını vererek dua hakkında doğru bilgiye sahip olduklarını göstermişlerdir. Namaz ibadeti ile dua kavramını bağdaştıran 4 öğrenci bulunmaktadır. Bunun da sebebi namazdan sonra eidlen dua olduğu düşünülmektedir. Nasıl dua ediyorsun sorusuna sadece 3 kişi cevap vererek diğerlerinin nasıl dua ettiği hakkında bir bilgiye sahip olup olmadığı bilinmemektedir. Öğrencilerin geneli dualarının kabul olduğunu az bir kısmı da bazen kabul olduğunu belirtmişlerdir.

3.3.4. "Melek" Kavramı İle İlgili Soruların Bulguları ve Yorumları

Allah kavramından sonra başka bir soyut kavram olan melek kavramını ilkokul 3. sınıfa giden çocukların nasıl tasavvur ettiklerine dair görüşme gerçekleştirilmiştir. Öğrencilere yönelttiğimiz soru çerçevesinde melek kavramı özet olarak açıklanmaya çalışılacaktır.

Sözlükte haberci ve kuvvet anlamına gelen melek kavramı İslami İlimler terminolojisinde nurdan yaratılmış, yemeyen, içmeyen, erkeklik ve dişiliği olmayan, uyumayan, gençliği ve ihtiyarlığı bulunmayan ve günah işlemeyen, ağırlığı olmayan, ruhani ve nurani varlıklardır.⁸⁷

Melekler insanlardan farklı olarak daima Allah'a itaat ve ibadet üzeredirler, kesinlikle isyan etmezler. " Allah onlara(meleklerle) neyi emrederse isyan etmezler ve emrolundukları şeyi de derhal yaparlar." ⁸⁸ " Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer ve dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a hamdolsun. O yaratışta dilediğini çoğaltır. Kuşkusuz Allah, gücü her şeye yetendir."⁸⁹ Ayetlerde meleklerin nurdan yaratıldıkları bildirilmektedir. İnsanların hareketleri ile mukayese edilemeyecek kabiliyetlerle melekler kısa bir süre zarfında uzun mesafeler kat edebilirler. İnsanlar onları görme yeteneğine sahip olmadıkları için melekler gözle görülemez. Fakat Allah'ın emriyle meleklerin farklı şekillere girerek peygamberlere göründükleri hakkında rivayetlere sıkça rastlanmaktadır.

İman esaslarından biri olan meleklerle iman konusu ve melek kavramı ilkokul 3. sınıfa giden çocuklara şu şekilde sorulmuştur:

Melek nedir? Sana neyi hatırlatıyor?

Melek kavramı ile ilgili soruya verilen cevaplar aşağıdadır:

1. Öğrenci (8 yaş kız)

" Allah'ı hatırlatıyor."

⁸⁷ Türkiye Diyanet Vakfı, Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010, s.421.

⁸⁸ Tahrim Suresi, 66/6.

⁸⁹ Fatır Suresi, 35/1.

1. öğrenci melek hakkında kısa bir cevap verip Allah'ı hatırlatıyor demiştir. Melek nedir sorusuna cevap vermeyen öğrencinin melek kavramı hakkında bir bilgiye sahip olmadığı düşünülmektedir.

2. Öğrenci (8 yaş erkek)

" *Uçmak.*"

2. öğrenci de ilk öğrenci gibi kısa bir cevap vermiş ve melek ile sadece uçmak fiilini bağdaştırmıştır. Bu öğrencinin de melek kavramı hakkında bir bilgiye sahip olmadığı görülmektedir.

3. Öğrenci (9 yaş kız)

"*Uçmak*"

3. öğrencinin de bir önceki öğrenciyle aynı cevabı verdiği görülmektedir. ve Bu öğrencinin de melek kavramı hakkında bir bilgisi olmadığı fark edilmektedir.

4. Öğrenci (9 yaş kız)

" *Allah'ın yardımcıları geliyor. İyilik.*"

4. öğrenci Allah'ın yardımcıları tanımıyla sanki Allah'ın yardıma ihtiyacı olduğu izlenimi verse de yaşına göre böyle bir cevabı Allah'ın erdiği görevi yerine getiren olarak söylemek istediği düşünülmektedir. Melek kavramı için iyilik kavramını kullanarak az da olsa melekler hakkında bilgiye sahip olduğu görülmektedir.

5. Öğrenci (9 yaş erkek)

" *İnsanları koruyan kişidir. Meleğin iki kanatlı olması.*"

5. öğrenci melekleri insanları koruyan olarak tanımlamış ve burada hafaza meleklerine göndermek yapmıştır. Öğrencinin hafaza meleklerini bildiği zannedilmemekle birlikte ailesi ya da yakın çevresinde meleklerin insanları kötülüklerden koruduğuna dair bir takım şeyler duyduğu düşünülmektedir. Meleklerin şeklini tarif eden ilk öğrencidir ve onların sadece 2 kanatlı olduğunu

söylemesi Batı dünyasında medyada kullanılan melek figürü sebebiyle olduğu düşünülmektedir.

6. Öğrenci (8 yaş erkek)

" *Canımızı alır. Kötü şeyler yapar. Sağda kötü, solda iyi.*"

6. öğrencini cevabı her ne kadar kısa gözüktü de neyi doğru neyi yanlış bildiğini göstermektedir. Öncelikle Azrail meleğinin görevinden bahsedip bu nedenle meleklerin kötü şeyler yaptığını düşünmektedir. Büyük ihtimal yakın çevresinde yaşadığı bir kayıp esnasına etrafındakilerden duydukları ile bu bilgiye ulaştığı düşünülmektedir. Devamında Kiramen Katibin meleklerinde bahsetmek isteyip yine bir bilgi karmaşası yaşayarak soldaki meleğin yapılan kötülükleri yazması sebebiyle kötü olduğu fikrine kapıldığı fark edilmektedir. Genel manada bu öğrenci melek kavramı hakkında doğru bilgisinin yanlış bilgidan az olduğu görülmüştür.

7. Öğrenci (8 yaş erkek)

" *Gözle görülmeyen varlık. İyilik anlatıyor.*"

7. öğrencinin kısa az ve öz bir bilgiye sahip olduğu, meleklerin gözle görülemeyen varlıkların olduğunun farkında olduğu ve yine bir önceki öğrenciler gibi iyilik kavramı ile melek kavramını tanımladığı görülmektedir.

8. Öğrenci (9 yaş kız)

" *İnsanların sağında ve solunda melekler vardır, iyilikleri ve kötülükleri yazarlar.*"

8. öğrenci, daha öncede belirtildiği gibi dini açıdan diğer öğrencilere göre daha bilgilidir. Bu soruda da bu özelliğini yine göstermektedir. Yine ismini bilmeden Kiramen Katibin meleklerini anlatmış ve 6. öğrenciye göre bu meleklerin görevlerini doğru bilmektedir.

9. Öğrenci (8 yaş kız)

" *Melek Allah'ın elçisidir. Melek Allah'ın bir ve tek olmasını hatırlatıyor.*"

9. öğrenci, meleklerin elçi olduklarını bilmektedir. Meleklerin Allah'ın bir ve tek olmasını hatırlatması bu öğrencinin güç ve kudretini tam manasıyla bildiğini göstermektedir. Çünkü meleklerin Allah'ın bir işe yetişemediği için yarattığı varlıklar değil onun emrinde çalışan elçilerdir.

10. Öğrenci (9 yaş kız)

" İyilik yapan şey, günah ve sevap hatırlatıyor."

10. öğrenci, diğer öğrenciler gibi melek kavramı ile iyilik kavramını bağdaştırmıştır. Yine ismini bilmeden Kiramen Katibin meleklerine bir atıf vardır.

Yukarıda melek kavramı ile ilgili soruya ilkökul 3. sınıf öğrencilerinin verdikleri cevaplar dikkate alındığında genel olarak melek kavramı hakkında az da olsa bir bilgiye sahip oldukları görülmüştür. Fakat soruya kısa cevaplar verdikleri için detaylı bir bilgiye de ulaşamamıştır. Öğrencilerden 5'i melek kavramı ile iyilik kavramını bağdaştırmıştı. Bir öğrenci Allah'ın elçileri tanımını yaparken bir öğrenci gözle görülmeyen varlıklar olarak tanımlamıştır. Kanatları olduğunu söyleyen öğrencinin Batı kültüründe medyada lanse edilen 2 kanatlı melek figüründen etkilendiği düşünülmektedir. Bulgular ve yorumlara dayalı olarak melek kavramını genel manada çocukların soyut olarak algılayabildiği de görülmüştür.

3.3.5. " Cennet ve Cehennem" Kavramları İle İlgili Soruların Bulguları ve Yorumları

Sözlükte "bitki ve ağaçlarla örtülü yer ve bahçe" anlamına gelen cennet, din literatüründe, iman edip salih amel işleyenlere, ahirette vaat edilen nimet ve mükafat yurdu demektir.⁹⁰

"Rabbimizin bağışlamasına ve takva sahipleri için hazırlanıp, genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşuşun."⁹¹ Ayette Allah Te'âlâ bedensel ve ruhsal açıdan cennetteki yaşam koşullarına göre yaratılan insanı gerçek vatanına çağırmakta ve cennetin genişliğini vurgulamaktadır.

⁹⁰ Türkiye Diyanet Vakfı, a.g.e., s. 96

⁹¹ Ra'd Suresi, 13/35.

Cennette; bakanlara hoş görünen, içenlere zevk veren nehirler ve sular, süzme baldan ırmaklar⁹², tatlı su pınarları⁹³, sarhoş etmeyen, içenlere zevk veren bembeyaz bir kaynaktan çıkan içkiler⁹⁴ çeşitli meyveler, hurmalar, nar ağaçları⁹⁵, bağlar⁹⁶, sedir ağaçları ve salkımlı muz ağaçları⁹⁷, ince ve kalın ipek elbiseler⁹⁸, altın süsler⁹⁹, güzel meskenler, hiçbir yorgunluk ve zahmet vermeyen¹⁰⁰, boş ve yalan söz işitilmeyen sonsuz nimet ve güzellikler¹⁰¹ bulunduğu Kur'an'da bildirilmektedir¹⁰²

Cehennem sözlükte derin kuyu anlamına gelmekle birlikte dini literatürde dünya hayatında iman etmeyenlerin sürekli olarak, iman ettiği halde salih amel işlemeyen kimselerin de günahları ölçüsünde, cezalandırılmak üzere kalacakları ceza ve azap yeridir¹⁰³.

3. sınıfa giden çocuklara sorulan sorular çerçevesinde "cennet ve cehennem" kavramları özet olarak açıklanmaya çalışıldı. Çocuklara bu kavramlarla ilgili yöneltilen sorular şu şekildedir:

Cennet ve Cehennem nedir? Nasıl bir yerdir?

Cennet ve Cehenneme nasıl gidilir? Kimler gider?

İlkokul 3. sınıf öğrencilerinin cennet ve cehennem kavramları için verdikleri cevaplar aşağıdadır.

1. Öğrenci (8 yaş kız)

"Bilmiyorum."

"Kötüler cehenneme, iyiler cennete gider. Terbiye ve saygı ile girilir."

⁹² Muhammed Suresi, 47/15

⁹³ İnsan Suresi 76/18.

⁹⁴ Saffat Suresi, 37/45-47.

⁹⁵ Rahman Suresi, 55/60.

⁹⁶ Nebe Suresi, 78/32.

⁹⁷ Vakıa Suresi, 56/28-29.

⁹⁸ Kehf Suresi, 18/31.

⁹⁹ Hac Suresi, 22/23.

¹⁰⁰ Hicr Suresi, 15/47-48.

¹⁰¹ Nebe Suresi, 78/35.

¹⁰² Türkiye Diyanet Vakfı, a.g.e., s.96.

¹⁰³ TDV, a.g.e., s.88.

1. öğrenci, Cennet ve cehennem hakkında bir fikri olmadığını söyleyip devamında cennet ve cehenneme kimlerin gidebileceği konusunda iyi kötü ayırımında bulunmuştur. Yani bu öğrenci cennet ve cehennemin ne olduğunu bilmeyen ama oraya kimlerin gideceğini bilen bir öğrencidir.

2. Öğrenci (8 yaş erkek)

" Cennet güzel, cehennem kötü yerde"

" Yerdeki yemek kırıntılarını yersek cennete gideriz. Cehennem kötü yerdir."

2. öğrenci, güzel ve kötü kavramları ile cennet ve cehennemi tanımlamış, devamındaki soruya diğer öğrencilerden farklı olarak yerdeki ekmek kırıntılarının yenmesi halinde cennete gidileceğini söylemiştir. Bu öğrencinin aile hayatında ebeveynlerinin ya da aile büyüklerinin etkisiyle böyle bir cevap verdiği düşünülmektedir.

3. Öğrenci (9 yaş kız)

" Cennet güzel bir yer , cehennem kötü bir yerdir."

" Cennet Allah'a yakın, cehennem Allah'a uzak."

3. öğrenci, önceki öğrencileri gibi güzel ve kötü kavramları ile tanımlarını yapmış devamında Allah'a yakınlık uzaklık derecesiyle cennet ve cehennemin konumlarını söylemiştir. Yani burada öğrenci Allah'ın bizden istediklerini yaparak Allah' a yakın olduğumuzu bunun da bizi cennete yaklaştırdığını anlatmak istediği düşünülmüştür.

4. Öğrenci (9 yaş kız)

" Cennet güzel kokan yerdir. Cehennem ise yanan yerdir."

" Cehenneme kötü adamlar gider, kötülik yapanlar, adam öldürenler. Cennete iyi insan gider, iyilik yapanlar gider."

4. öğrenci, diğer öğrencilerden farklı olarak cennet için güzel kokan yer, cehennem için de yanan yer kavramlarını kullanarak bu konuda az da olsa bilgi

sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Cennet ve cehennem arasındaki ayrımında farkındır. Özellikle adam öldüren kişinin cehenneme gideceği ayrıntısını da veren tek öğrencidir.

5. Öğrenci (9 yaş erkek)

" Cennet güzel bir yerdir, cehennem ise lavlar ile doludur."

" Yaşlanınca hayatın sonu geldiği anda gidilir"

5. öğrenci de diğer öğrenciler gibi cennet ve cehennem için aynı ayrımı yapmıştır fakat kimlerin cennet ve cehenneme gideceği konusunda yaşlılık ve ölüm kavramlarını kullanarak direk öldükten sonra cennet ve cehenneme gidileceği gibi bir düşünceye sahip olduğu fark edilmiştir.

6. Öğrenci (8 yaş erkek)

" Cennet güzel. Cehennem çirkin, ateş dolu, zebanili"

" Kıyamet koptuğunda gidilir. Oruç tutanlar."

6. öğrenci de aynı ayrımı yapıp güzel çirkin kavramlarını kullanmış fakat cehennem için detay girip ateş ve zebani kavramlarını da eklemiştir. Hayal dünyasında cehennem için daha fazla materyal olduğu fark edilmektedir. cennet ve cehenneme gidiş zamanı hakkında cevap veren öğrenci kıyametten sonra cevabı ile bu konuda diğer öğrencilere göre daha detaylı bilgiye sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca oruç tutanların cennete gideceğini de ekleyerek yetiştirdiği ortamdan bu konuda bilgi sahibi olduğu düşünölmektedir.

7. Öğrenci (8 yaş erkek)

" Bunları Allah'tan başka kimse bilemez. Ebediyen içinde kalacakları meskenlerdir"

" İnsanlar öldükten sonra gidilir."

7. öğrenci, diğer sorulara verdiği cevaplar gibi bu sorulara da diğer arkadaşlarından daha farklı kelimeler kullanarak cevap vermiştir. Cennet cehennem

nasıl bir yer olduğunu sadece Allah'ın bileceğini söylemesi ve buraya gidenlerin ebediyen orada kalacaklarını eklemesi bu konuda detaylı bilgisinin olmadığını göstermektedir. Devamında ölümünden sonra cennet ve cehenneme gidileceği cevabıyla kıyamet konusunda kabir hayatı konusunda bilgisinin olmadığı anlaşılmaktadır.

8. Öğrenci (9 yaş kız)

" Cennet; Allah'ın rızasını kazanan insanların ebedi güzel hayatıdır."

" Cennete hep iyilik yapan günah işlemeyen insan gider. Cehenneme Allah'ın emrine uymayan insanlar gider."

8. öğrenci, önceki sorulara verdiği tutarlı cevaplar gibi bu soruya da aynı şekilde cevap vermiştir. Allah'ın rızası, ebedi güzel hayat gibi kavramları yaşlılarına göre kullanmış olması ailesindeki dini hayatın etkisini göstermektedir. Günah işleyen insanların cennete gidemeyeceği cevabında "tövbe" kavramı açısından bir eksiklik görülse de Allah'ın emrine karşı gelenlerin cehenneme gideceği cevabıyla doğruyan ek yakın cevabı verenlerden olmuştur.

9. Öğrenci (8 yaş kız)

" Cennete yalan söylemeyen gider. Cehenneme kötülik yapan gider."

" Biz teraziye bineriz, bir tarafı güzelliklerle diğer tarafı ise kötülüklerle doldur. Ölenler gider."

9. öğrenci, yalan söyleme ifadesiyle diğer öğrencilerden farklı olarak cennet ve cehennem ayrımında farklı bir noktaya değinmiştir. İyilik, güzellik kavramları yerine doğruluk değerini ön plana çıkaran bir cevap ile diğer öğrencilerden farklı düşündüğünü göstermiştir. Terazi ifadesiyle Allah'ın hesap günü kullanacağı mizan terazini kast eden tek öğrencidir. Bu konu hakkında diğer öğrencilerden daha fazla bilgisi olduğu açıktır.

10. Öğrenci (9 yaş kız)

" Cennet güzel yerdir. Cehennem kötü yerdir."

" *Günahla cehenneme, sevapla cennete gidilir. Kötüler cehenneme iyililer cennete giderler.*"

10. öğrenci, güzel ve kötü ayrımı yapmasının yanında sevap ve günah kavramlarını kullanan tek öğrencidir. Bu konuda az da olsa bilgi sahibi olduğu görülmektedir.

İlkokul 3. sınıfa giden öğrencilerin cennet ve cehennem kavramları hakkındaki yanıtları genel olarak güzellik, iyilik tabiriyle cenneti, kötü, ateş, lav gibi kelimelerle de cehennemi tanımlamışlardır. Genel olarak cennet ve cehennem kısmına hangi aşamalar sonrası gidileceği hakkında öğrencilerin bir bilgisinin olmadığı anlaşılmıştır. Fakat cennet ve cehennem deyince mutlaka hepsinin bir cevabı olmuş ve hepsi de doğruya yakın olmuştur. Bu da bize bu yaştaki çocukların cennet ve cehennemi ne kadar merak ettiklerini göstermektedir.

3.3.6. " İbadet" Kavramı İle İlgili Soruların Bulguları ve Yorumları

İslâmî literatürde ibadetin biri genel, diğeri özel olmak üzere iki anlamı vardır. Genel anlamda ibadet, mükellefin Allah'a karşı duyduğu saygı ve sevginin sonucu olarak O'nun rızasına uygun davranma çabasını ve bu şekilde yapılan iradî davranışları ifade eder. Böylece tamamen dinî olan görevlerden başka kişilerin Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yaptığı her fiil de ibadet olarak nitelendirilir ve ödüllendirilir. Bu amaçla fert ve toplum yararına gerçekleştirilen her olumlu davranış dinî ve mânevî bir anlam kazanır. Özel anlamda ibadet ise mükellefin yaratana karşı saygı ve boyun eğmesini simgeleyen, Allah ve resulü tarafından yapılması istenen belirli davranış biçimleridir. Fıkıh literatüründe ibadetin yaygın kullanımı da bu ikinci anlamdadır. İslâm'ın temel şartlarını teşkil eden namaz, oruç, zekât ve haccın yanında kurban kesme, itikâf, dua, Kur'an okuma, hayır ve infakta bulunma gibi davranışlar terim anlamıyla ibadetin en meşhur örneklerini oluşturur.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Ferhat KOCA, "İBADET", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibadet#3> (18.06.2019).

"De ki: Ben Allah'a kulluk etmek ve O'na ortak koşmamakla emrolundum."¹⁰⁵
Bir takım faydasız, zararsız putlara tapınmayı bırakıp sadece Allah'a ibadet etmek, tevhidin olmazsa olmaz şartı olarak sunulmuştur.

İlkokul 3. sınıfa giden çocuklara sorulan sorular çerçevesinde "ibadet" kavramı özet olarak açıklanmaya çalışıldı. Çocuklara bu kavramla ilgili yöneltilen sorular şu şekildedir:

İbadet deyince aklına ne geliyor? İbadet ediyor musun?

İlkokul 3. sınıf öğrencilerinin cennet ve cehennem kavramları için verdikleri cevaplar aşağıdadır.

1. Öğrenci (8 yaş kız)

" *Cüz okuyorum. Allah'a karşı sevgimiz.*"

1. öğrenci, Kur'an öğrenmek için cüz okuduğunu bu şekilde ibadet ettiğini söylemiştir. Verilen cevap doğrultusunda İslam'ın temel ibadetlerinden bilgi sahibi olmadığı anlaşılmaktadır. İbadet kavramı ise ona Allah'a olan sevgisini hatırlatarak ibadetin önemi konusunda güzel bir cevap vermiştir.

2. Öğrenci (8 yaş erkek)

" *Bilmiyorum.*"

2. öğrenci, önceki bir kaç soruya da benzer cevaplar vermiştir. İbadet ile ilgili sorulan bu sorulara tek kelimeyle cevap vermesi diğer sorulara da kısa cevaplar vermesi öğrencinin yakın çevresinde din hakkında fazla konuşulmadığını akla getirmektedir.

3. Öğrenci (9 yaş kız)

" *Bilmiyorum.*"

3. öğrenci de bir önceki öğrenciyle aynı cevabı vermiş her gün karşılaşılan ve sık sık duyulabilecek ibadet kavramından habersiz olduğunu dile getirmiştir.

¹⁰⁵ Ra'd Suresi, 13/36.

Yaşadığı çevrede mutlaka namaz, oruç gibi temel ibadetleri duymaktadır ama bunların Allah' a karşı şükürümüzü ifade etmek için yaptığımız ibadet olduğunu bilmediği anlaşılmaktadır.

4. Öğrenci (9 yaş kız)

" İyilik, Kur'an- ı Kerim geliyor. Namaz ediyorum."

4. öğrenci, önceki öğrencilerden farklı olarak biraz daha detaylı cevap verip ibadetle iyilik kavramını bağdaştırmıştır. Öğrencinin diğer sorularda da bu şekilde cevap verdiği görülmektedir. 1. öğrenci gibi bu öğrencide Kur'an okumayı ibadetle bağdaştırmış fakat ondan farklı olarak İslam'ın direği namaz ibadeti cevabını da vermiştir.

5. Öğrenci (9 yaş erkek)

" İbadet benim dış ve iç görünüşümü sağlar. Hayır ibadet etmiyorum."

5. öğrenci, ibadet için iç ve dış görünüşümü sağlar demekle insanların ibadet ederek dini yönlerini ortaya çıkarır anlamında kullanıldığı düşünülmektedir. İbadet ediyor musun sorusuna hayır etmiyorum diyerek keskin bir cevap veren tek öğrencidir.

6. Öğrenci (8 yaş erkek)

" Güzellik. (Oru ç tutuyorum)"

6. öğrenci konuyla ilgili soruya ibadet için daha önce iyilik diyen öğrenci gibi güzellik kavramıyla bağdaştırmıştır. Bunun dışında oruç tuttuğunu söyleyen tek öğrencidir. Oruç ibadetine yaşanan aile içerisinde dikkat edilmekte ki öğrenci küçük yaşta oruçla tanışmıştır.

7. Öğrenci (8 yaş erkek)

" Hacca gitmek, oru ç tutmak, kurban kesmek. Ediyorum."

7. öğrenci, ibadet hakkında detaylı bilgisinin olduğunu hac, oruç ve kurban ibadetleri cevabıyla göstermiştir. Ayrıca kendisinin de ibadet ettiğini söyleyerek bu

şekilde net bir cevap veren ilk öğrencidir. Fakat hac, oruç ve kurban ibadetlerini bilen bir öğrencinin namaz ibadetini söylememesi düşündürücü bulunmuştur.

8. Öğrenci (9 yaş kız)

" Namaz kılmak, oruç tutmak, Allah'ın rızasını ve cenneti kazanmak için ibadet edilir. Ben daha çocuğum ibadet etmiyorum."

8. öğrenci, ibadet kavramını en doğru tanımlayan öğrenci olmuştur. İslam'ın temel ibadetlerinden örnekler vermiştir. Fakat ben daha çocuğum ibadet etmiyorum cevabı ile unuttuğu ya da yüksek ihtimal bilmediği bir durum vardır ki Peygamber Efendimiz 7 yaşında çocukların aileleri tarafından namaza başlatılması gerektiğini söylemiştir. Bu öğrencinin diğer sorulara verdiği cevaplara da istinaden din hakkında bilgisi olup dini yaşama hakkında eksiklerinin var olduğu görülmektedir.

9. Öğrenci (8 yaş kız)

" Namaz kılmak geliyor, hayır etmiyorum."

9. öğrenci, İslam'ın direği namaz ibadeti cevabıyla ve hayıt ibadet etmiyorum cevabıyla bu konu hakkında kısa bilgisi olduğunu göstermektedir. Bu yaştaki çocuklar için ibadet etmek şart olmasa da ileriki zamanlarda alışkanlık olması için Peygamberimiz' in de dediği gibi erkek yaşta ibadete alıştırmak gerekmektedir.

10. Öğrenci (9 yaş kız)

" Namaz kılmak geliyor ve ibadet ederim."

10. öğrenci de diğer bir kaç öğrenci gibi kısa cevap vermiştir. İbadet ettiğini söylemiş ama hangi ibadetler olduğu detayına girmemiştir. Dinin direği namaz ibadeti cevabını veren 4 öğrenciden biridir.

İlkokul 3. sınıf öğrencilerinin ibadet ile ilgili sorulara verdiği cevaplara bakılarak ibadeti iyilik ve güzellik kavramları ile açıklayan 2 öğrenci bulunmaktadır. İbadet deyince akla namaz ibadeti gelen 4 öğrenci olup, oruç ibadetini söyleyen 2 öğrenci vardır. 1 öğrenci hac ve kurban ibadetinden bahsetmiş, 2 öğrenci de Kur'an

okuyarak ibadet ettiklerini söylemişlerdir. Öğrencilerden 3'ü hiç ibadet etmediğini, 2'si ibadet hakkında bir bilgisinin olmadığını söylemiştir.

Detaylı bir şekilde ilkokul 3. sınıf öğrencileri kendilerine yöneltilen sorulara verdikleri cevaplar değerlendirilecek olunursa;

1. öğrenci, Allah'ı görmediği için nasıl varlık olduğunu bilmediğini söylemiştir. Yine Allah'ı görmediği için ne kadar somut işlerler döneminde de olsa ona somut bir şekil vermemiştir. Peygamber tasavvuru ile Allah tasavvurunun birbirlerinin yerlerine kullandığı fark edilmiştir. Peygamber 'in burada olmadığını için bizden farklı olduğunu düşünmektedir. Dua kavramı için Allah'a karşı saygı açıklamasını yapıp normal gün ve mübarek gecelerde dua ettiğini söyleyip "dua" ya hayatında yer verdiği fark edilmiştir. Yine cennet ve cehennem kavramları için ne olduklarını bilmeyip, kimlerin gideceği konusunda ise bir fikre sahiptir.

2. öğrenci, Allah tasavvurunu daha çok ibadet ile, dua kavramını namaz ibadeti ile, Kur'an-ı Kerim'i ise peygamber tasavvuru ile bağdaştırmaktadır. Cennet ve cehennem ile ilgili sorulara diğer sorulara göre daha uzun ve ayrıntılı cevaplar verdiği fark edilmiştir. Özellikle cennete gitmek için yerdeki yemek kırıntıları yersek gideriz cevabıyla büyük ihtimal ailesi tarafından bu konuda çok uyarı aldığını düşünülmektedir.

3. öğrenci, Allah tasavvurunu ibadet ile bağdaştırmaktadır. O'nun büyük olduğunu söyleyip her şeyi kabul eden olduğunu söyleyerek ilk iki öğrenciye göre Allah tasavvuru ile alakalı zihninde daha fazla ayrıntı olduğu fark edilmektedir. Allah'ın bizi neden yarattığı sorusuna diğer öğrencilerden daha farklı yaşına ve yaşlılarına göre daha doğru bir cevap vererek " kendisine kul olmamız" için demiştir. Böyle bir cevaba karşılık ibadet kavramını bilmediğini söyleyip kısa bir cevap vermiştir. Yine cennet ve cehennem ile ilgili sorulara daha uzun cevap verilmiş iyi ve kötü kavramları ile açıklanmaya çalışılmıştır.

4. öğrenci, Allah tasavvurunu büyük ve yaşlı bir görünüşle tarif edip hep etrafımızda olduğunu söyleyerek onun somut ve soyut işlemler dönemlerinin

arasında olduğu söylenebilir. Özellikle dua kavramında hayatında dua ya sık yer verdiğini, cennet ve cehennemi güzellik ve ateş ile açıkladığını eklenebilir

5. öğrenci, öğretmenine din hakkında soru sorduğuna dair cevap veren ilk öğrencidir ve sorusu Allah tasavvuru ile ilgili olmuştur. Peygamberlerin bizden farkı konusunda yanlış bir bilgiye sahip olduğu fark edilmiştir.

6. öğrenci, diğer öğrencilerden farklı olarak "Allah bizi neden yarattı?" sorusuna -çamurdan- diye cevap vermiştir. İbadet kavramı için oruç tuttuğunu söylemiştir. Melek tasavvurunda sol yanımızdaki meleğin kötülükleri yazdığı için kötü olduğuna dair yanlış bir düşüncesi vardır. Cehennem kavramı için de zebani tanımlamasını yapan tek öğrencidir.

7. öğrenci, Allah'ın nasıl bir varlık olduğunu bilemeyeceğimizi söylemiştir. Bu cevap da bu ana kadar alınan ilk cevaptır. Kur'an-ı Kerim kavramında Hz. Muhammed'e gelmiştir diyerek bu açıklamayı ilk yapan öğrencidir. Dua için de tam bir tanım yapmaya çalışmıştır. Melek tasavvuru için de gözle görülmeyen tanımını yapan ilk öğrencidir.

8. öğrenci, Allah'ın gözle görülmeyeceği için O'nun nasıl bir varlık olduğuna cevap veremeyeceğini söyleyen ilk öğrencidir. Peygamber tasavvuru için önceki öğrencilere göre daha donanımlı bir cevap vermiştir. Özellikle peygamberlerin bizden farkı konusunda onların Allah tarafından seçilmeleri cevabını da veren ilk öğrencidir. Duaların gerçekleşiyor mu sorusuna diğer öğrenciler "bazen, evet" gibi cevaplar verirken bu öğrenci " Allah ona açılan elleri boş çevirmez" diyerek beklenenin üstünden bir cevap vermiştir. Genel manada tüm sorulara tutarlı cevap vermiştir.

9. öğrenci, Allah'ın bizi yaratma nedeni için bizi hesaba çekmek için cevabını veren ilk öğrencidir. Peygamber tasavvuru içinde ilk insan kavramı yerine ilk müslüman kavramını kullanarak Hz. Adem cevabını vermiştir. Peygamberlerin bizden farkı sorusuna ise onlar hiç yalan söylemezler cevabını veren ilk öğrencidir. Dua ve ibadet kavramları için kıldığı namazlardan bahsetmiştir.

10. öğrenci, Allah tasavvuru hakkında iyilik kavramını sık kullanmıştır. Peygamber tasavvuru için günahsız kavramını kullanan ilk öğrencidir.

Genel olarak ilkokul 3. sınıf öğrencilerine yöneltilen sorulara verdikleri cevapları değerlendirilecek olunursa öğrencilerin dini kavramlar hakkında az da olsa bir bilgiye sahip oldukları görülmüştür. Ama bu bilgilerden yanlış ve eksik olanlar doğru olanlara nispeten daha fazladır. Örneğin cennet ve cehenneme kimler gider sorusunda iyi ve kötü ayrımı yapıp " tövbe" unsuru öz ardı edilmiştir. Bir diğer dikkat çeken husus da öğrencilerin en çok " Allah" tasavvuruna , " dua" kavramına ve "cennet ve cehennem" kavramlarına özellikle daha uzun cevaplar vermesidir. "Cennet ve cehennem" ile ilgili sorular nerdeyse hiç atlanmamış mutlaka cevap verilmiş ve ayrıntıya da girilmiştir. Öğrencilerin yaşadıkları çevre ve aile ortamının da bunda etkisi muhakkaktır. Öğrencilerden doğru bilgiye en yakın cevaplar verenlerin hemen her sene "Yaz Kur'an Kurslarına" katıldıkları da tespit edilmiştir.

3.4. İlkokul 3. Sınıf Düzeyi Din Öğretimi Nasıl Yapılmalı?

Konu ile ilgili yapılan literatür taraması ve alan araştırması ile belirlenen öğrencilerle gerçekleştirilen görüşmeler sonunda elde edilen bilgiler neticesinde bu bölümde ilkokul 3. sınıf öğrencilerine nasıl bir din eğitimi verilmesi gerektiğine değinilecektir.

Literatür taramasında yapılan gelişim dönemleri araştırmaları ve öğrencilerle yapılan görüşmeler neticesinde bu yaş grubundaki öğrenciler için üç kavram öncelik taşımaktadır; "Allah", "Peygamber" ve "İbadetler". Bu kavramlar daha detaylandırılacak olunursa öğrencilere sorulan kavramlarda denilebilir. Fakat bir kavram var ki tüm kavramları kapsayacak nitelikte ve konu olarak en önce işlenmesi gereken " Allah" tasavvurudur. Çünkü Allah tasavvuru anlatılırken diğer tüm kavramlardan da bahsedilecektir. Zaten diğer kavramlarda "Allah" neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu nedenle ilkokul 3. sınıfı düzeyi din eğitimi için bir ana başlık belirleyecek olunursa bu " Allah" tasavvurudur. Öğrenciler ilk önce kendilerini yaratıcı bilmeli, tanımalı ve sevmeliler ki dinlerine de sevgiyle sarılsınlar.

Allah tasavvuru, çocuklara doğru ve gerçekçi bir şekilde kazandırılmazsa diğer dini konulara yönelmek, bu konuda çocuklara bir takım dini eğitim programları

uygulamak zaman israfı olur. Ancak bir başlangıç noktası olarak onu en başa koyup ve diğer eğitim süreçlerini bu çerçevede gerçekleştirmek daha doğru olur. Kur'an-ı Kerim'de Allah (c.c.) açıkça kendisinin bütün beşeri tasavvurun ötesinde olduğunu ve insanın bütün benzetmelerinde farklı olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle Allah'ı insan düşüncesinde bütünüyle anlaşılması hiçbir zaman mümkün olmaz. Yetişkinler bile Allah'ın şekli konusunda meraklı ve soru sorma eğilimindedir ki bu somut işlemler döneminde olan bir çocuk için çok normal bir tepkidir. Zaten Allah Kur'an-ı Kerim'de sıfatlarını ve isimlerini vererek insanın bunlar üzerinden düşünmesini ve bunlardan hareketle kendisinde ulaşmasını ister. Bu tasavvurun gelişiminde hem doğuştan getirilen özellikler hem de çocuğun bulunduğu çevre etkilidir. Çevresel faktörlerin başında anne-baba , eğitimciler, medya araçları, yakın çevre, kültürel koşullar gibi çok geniş bir alan söz konusudur. Tüm bu alanlar birleşip çocuğun yaşantıları da eklenince hayatın ilk döneminden Allah tasavvuru oluşmaya başlar.

İlkokul 3. sınıfı düzeyindeki çocuk Allah hakkında daha soyut düşünebilir ve Allah'ın her daim hem kendisinin hem de başkalarının yanında olduğunu anlamaya başlar işte bunun sağlam temeller üzerine kurulabilmesi doğru bir din eğitimi ile olacaktır. Bu eğitim içinde o yaş seviyesindeki çocukların medyadan ne kadar etkilendikleri göz önüne alınırsa verilecek eğitimin medya ağırlıklı olması gerektiği fark edilmektedir. Anlatılacak konu ne kadar sembolik hale gelirse çocuktaki kazanım o kadar artacağından cami, hilal, kabe gibi sembolleri ön planda tutmak onlara Allah tasavvurunu anlatırken çok yardımcı olacaktır.

Bir diğer eğitimin yolu da Kur'an kıssalarıdır. Her ne kadar geçmiş kavimler ve peygamberlerin hayatlarını anlatsa da onlardan bizi haberdar eden Allah-u Teala'dır. Allah'ın duaları nasıl kabul ettiği, zor ve sıkıntılı anlarda nasıl yardımcı olduğunu, insanları kendisine iman konusunda nasıl uyardığı gibi daha pek çok konuda kendisinden bize bilgiler verir. Bu konuda önerilecek bir başka tavsiye de çocuklar ile sık sık Allah hakkında konuşmaktır. Onları biraz düşündürerek veya düşünmeye zorlayarak Allah tasavvuru hakkında neler düşündükleri öğrenip verilen cevaplar ile varsa yanlış fikirler düzeltilebilir. Hiç bir şekilde çocuğun Allah hakkında konuşması ve düşünmesi engellenmemelidir. Çocukta sağlıklı bir Allah tasavvuru oluşturulduktan sonra sıra "Peygamber" kavramına gelir.

Peygamber, Allah ile bizim aramızda bir aracı vazifesi gördüğü için Allah'ı anlatabilecek, dini anlatabilecek tek varlıktır. Bu nedenle peygamber kavramı çocukların dini eğitimlerinde Allah tasavvurundan sonra gelen en önemli kavramdır. Peygamberler dini anlatıcıdır ve uyarıcıdır. Din hakkında merak edilen her şeyi anlatarak aslında öğretmen olurlar. Nasıl bir din eğitimi verileceğinin de en güzel örnekleridir. Peygamberlerin beşer olmaları din ile insanlar arasında daha sıkı bir bağ kurulmasını sağlar. Öyle ki görülmese de Allah'a iman etmenin dışında soru sorup cevap alma durumlarında peygamberler devreye girer.

Bütün peygamberlere iman etmekle birlikte Allah'ın gönderdiği son peygamber Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatı nasıl bir din eğitimi verileceğini her anıyla göstermektedir. Hayatının her anıyla her insanın hayatına dokunur. Bu nedenle de Peygamber ile arada güçlü ve herkesin hayatı neticesinde özel ve gizli bir bağ vardır. Çocuklarda bu bağ ile Peygambere bağlanırsa hayatı boyunca yanında olacak bir din eğitimi almış olacaktır. Peygamberlerin bir diğer özelliği ise insanları Kutsal Kitaplar ile tanıştırlar ve yine onlar sayesinde Allah'ın gönderdiği yazılı emirler öğrenilir. Bu nedenle Peygamber kavramı bir çok kavramı birbirine bağlayarak bir sarmal oluşturarak din eğitimi için ne kadar önemli bir kavram olduğunu göstermektedir. Yani Peygamberi bilen, öğrenen, tanıyan çocuk İslam'ı da bilip, tanıyıp, öğrenmiş demektir. Yine Peygamber kavramı için yapılacak bir eğitimde medyanın etkisi yadsınamaz. Peygamberler kıssalarını anlatan kısa filmler, animasyonlar çocukların Peygamberler ile tanışmasında etkili rol oynayacaktır.

Allah tasavvuru ve Peygamber kavramından sonra artık çocuklara içinde hareket olan, bazen tek başına bazen birlikte yapılan "İbadetler" konusuna geçilebilir. İbadetler dinin temel unsurudur ve Allah ile olan bağlantının daha canlı ve taze kalmasını sağlar. İbadetler bir nevi imanın hareket bulmuş halidir. Her bir ibadet insanı Allah 'a daha da yaklaştıracaktır. Bu nedenle çocukların bu kavramlar ile tanışması ve onları sevmesi çok önemlidir. Tabi her şeyin usulü olduğu gibi ibadet eğitiminin de bir usulü olup çocukların yaş seviyeleri, buldukları aile ve çevre ortamı önem arz etmektedir.

Çocuklarla da yapılan görüşmede görüldü ki ibadet kavramı içine bir çok terimi alan ama iş icraata gelince yapılmayan bir durumdadır. Çocukların çoğu ibadet kavramını bildiğini söylemekte ama ne bildiği sorulduğunda tam manasıyla bir cevap verememektedir. Ya da bilince, öğrenince yapacağım gibi cevaplar ile de karşılaşmıştır. Buradaki en kritik konu ise çocuğun ibadet etmesini sağlamak değil ibadete seveerek isteyerek koşmasını sağlamaktır. Çünkü nasıl başlarsa öyle gideceği için zorla, istemeyerek namaza, oruca başlayan bir çocuk gelecekte bu ibadetleri terk edebilir. Önemli olan çocuğun ibadet etmesini sağlamak değil, ona ibadet etme bilinci kazandırmaktır. Çocuk Allah ile en sıkı bağlantının ibadet olduğunu kavrarca hayatı boyunca ibadet etme bilinci yok olmayacaktır. Peki ibadet etme bilinci öğrenciye nasıl kazandırılacak sorusuna gelirse bu en başta aile eğitimi ile sağlanabilir. Çocuk ailesinde öncelikle ibadeti görürse okulda verilen eğitimde üstüne pekişerek ibadet etme bilinci çocuğa kazandırılır.

Bunun dışında ibadet eğitiminde kademeli bir yaklaşım kullanmak gerekmektedir. Yani bir çocuktan 5 vakit namazı hemen kılmaya başlaması beklenemez. Bu durum olsa bile bir süre sonra çocuk ya vazgeçecek ya da istemeyerek namaz kılacaktır. Yapılması gereken kademeli yaklaşarak önce 1 vakit bir süre sonra 2 vakit şeklinde giderek artırarak namaza başlanmalıdır. İbadet eğitiminde bir diğer önemli konuda toplu ibadetlerin çocuğa ibadet bilinci kazandırma da önemli bir etkisi olduğudur. Cami de cemaatle kılınan bir namazın evde tek başına kılınan bir namaza göre çocuğa olan etkisi tabii ki farklı olacaktır. Çocuğa toplu ibadet etme imkanı sağlanırsa kendisi gibi ibadet eden diğer insanları görüp dinine daha çok bağlanır.

SONUÇ

Araştırmada kavramsal çerçevede 8-9 yaş çocukların gelişim dönemleri özelliklerine yer verildi. Araştırma için yapılandırılmış görüşme tekniği ile Kadınhanı ilçesi Atlantı Gazi İlkokulu 3. sınıf öğrencilerinden 10 çocukla görüşme yapıldı, onlara önceden belirlenen dini kavramlar hakkında sorular soruldu. Alınan cevaplar neticesinde tümevarımcı içerik analiz yöntemiyle bulgular ve yorumlar kısmı hazırlandı.

19. MEB Şurası tavsiye kararı neticesinde yapılan bu çalışmada amaç ilkokul 1., 2., ve 3. sınıflara Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi eklenmesi halinde hazırlanacak müfredat ve eğitim programı için yardımcı olacak bir çalışma hazırlamaktır. Öğrencilerin dini gelişim özellikleri göz önünde bulundurularak bu yaş düzeyi zorunlu din eğitimi alabilecek durumda oldukları da araştırma sonucunda fark edilmektedir.

Yapılan araştırma neticesinde öğrencilerden alınan cevaplarda göz önüne alınarak ulaşılan sonuçlar şöyle özetlenebilir:

1. 8-9 yaş aralığındaki çocukların gelişim dönemleri incelendiğinde zorunlu bir din eğitimi alabilecek durumda oldukları gözlemlenmiştir.

2. Bu yaş aralığı çocuklarda Allah tasavvurunu konusunda şeklen bir varlığa benzetme değil hiç bir varlığa benzetememe görüşlerine sahip oldukları fark edilmiştir.

3. Allah'ın gözle görülmediği için nasıl bir varlık olduğu hakkında bir şey söylenemeyeceği fikrini taşıyan öğrencilerin Allah'ın Kur'an-ı Kerim' de kendini nasıl tanıttığı hakkında bilgileri olmadığı anlaşılmıştır.

4. Peygamber kavramı için iyilik, dürüstlük, güzellik açıklamaları bu kavrama verdikleri değeri göstermektedir. Fakat genel olarak Kur'an'da adı geçen diğer peygamberlerden ve peygamberlerin neden gönderildiği hakkında fikirleri olmadığı fark edilmiştir.

5. Dua kavramına ayrıca önem gösterdikleri, dua ettikleri ve bu konuda karşılığını Allah'tan bekledikleri de ulaşılan sonuçlar arasındadır. Yani bu yaştaki çocuklarda duanın neden ve kime edileceği zihinde anlamlı bir haldedir.

6. İbadet konusunda bilgili oldukları fakat uygulama konusunda bilgili oldukları kadar etkili olamadıkları fark edilmiştir. Hemen her çoktan namaz ibadeti cevabı duyulmuş ama namaz kılıyorum cevabı verilmemiştir.

7. Melek kavramı için soyut işlemler döneminde geçiş sağlanmış gibi görülmektedir. Çocuklar melek kavramı için genel olarak iyilik açıklamasını yapmış onu anlamlandırmak için gözle görülen herhangi bir varlığa benzetmemişlerdir. Çocuklukla ismi söylenmeden yazıcı melekler olan Kiramen Katibin meleklerinden bahsedilmiş diğer dört büyük ve görevli meleklerden ise bahsedilmemiştir. Öğrencilerin melek kavramı hakkında bir fikri olduğu ama detaylı bilgisinin olmadığı anlaşılmıştır.

8. Cennet kavramı için tüm öğrencilerin ortak kararı iyilik ve güzellik olmuştur. Daha farklı kavram ve açıklamaya rastlanmamıştır.

9. Cehennem kavramı için ise akla gelebilecek kötü kavramlar kullanmıştır. Kötü, lav, ateş, zebani gibi vb. Çocukların cennet ve cehennem sorularına daha istekle cevap verdikleri fark edilmiştir. İbadet konusundaki sorulara bilmiyorum cevabı da verilirken cennet ve cehennem hakkında öğrenciler uzun ve açıklamalı cevaplar vermişlerdir. Bu da her yaş dönemi çocukları gibi merak ve ilgilerinin nerede toplandığını göstermektedir.

10. Genel manada öğrencilerin din hakkında nerdeyse bir fikri olduğu fakat bunun dini anlamlandırma yeterli olmadığı fark edilmiştir. Eksik ve yanlış öğrenmelerin olduğu fakat konu hakkında doğru bilgi, doğru bir yöntemle verilirse çocukların bunu anlayabileceği de gözlemlenen sonuçlar arasındadır.

ÖNERİLER

Yapılan çalışmanın sonuçlarına göre öneriler şu şekilde sıralanabilir:

1. 8-9 yaş aralığı öğrencilerin din hakkında merak ettikleri, bildikleri göz önünde bulundurularak zorunlu bir din eğitimine ihtiyaçları olduğu söylenebilir.

2. Verilecek zorunlu din eğitimi için öğretmenin alanında uzman yani Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi branş öğretmeni olmalıdır. Gerekirse de bu ders için branş öğretmeni bir eğitime tabi tutulmalı ve o yaş seviyesindeki öğrencilerin gelişim dönemlerini ve özelliklerini yeniden öğrenilmelidir.

3. Bu konuda önemli olan bir diğer husus da o yaş seviyesi için hazırlanacak eğitim programı ve müfredattır. Bunun için öğrencilerin yaş seviyesine uygun temalar belirleyip her tema için alt başlıklar oluşturarak sarmal bir eğitim verilebilir.

4. Araştırmada öğrencilere sorulan soruların temaları verilecek müfredat içinde uygun olabilir. Çocuk öncelikle kendisini yaratan ile tanışıp sonra Peygamberini öğrenip sonra da Allah ile arasında sıkı bir bağ kurmasını sağlayan ibadet kavramını öğrenmesi doğru bir işleyiş olabilir.

5. İlkokul 3. sınıfı düzeyindeki çocuk Allah hakkında daha soyut düşünebilir ve Allah'ın her daim hem kendisinin hem de başkalarının yanında olduğunu anlamaya başlar işte bunun sağlam temeller üzerine kurulabilmesi doğru bir din eğitimi ile olacaktır. Bu eğitim içinde o yaş seviyesindeki çocukların medyadan ne kadar etkilendikleri göz önüne alınırsa verilecek eğitimin medya ağırlıklı olması gerektiği fark edilmektedir. Anlatılacak konu ne kadar sembolik hale gelirse çocuktaki kazanım o kadar artacağından Cami, Hilal, Kabe gibi sembolleri ön planda tutmak onlara Allah tasavvurunu anlatırken çok yardımcı olabilir.

6. Bütün peygamberlere iman etmekle birlikte Allah'ın bize gönderdiği son peygamber Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatı nasıl bir din eğitimi verileceğini her

anıyla göstermektedir. Hayatının her anıyla insanlardan her birinin hayatına dokunur. Bu nedenle de Peygamber ile arada güçlü ve herkesin hayatı neticesinde özel ve gizli bir bağ vardır. Çocuklarda bu bağ ile Peygambere bağlanırsa hayatı boyunca yanında olacak bir din eğitimi almış olabilir.

7. İbadetlerde ise abdest, namaz ve oruç eğlenceli şarkılar ve uygulamalar ile keyifli bir şekilde öğretilir. Bu yaş aralığında namaz alışkanlığı kazandırma adına derecelendirme yöntemi kullanılabilir. Önce 1 vakit ile başlayıp alışkanlık halini alınca tedrici olarak arttırmak 10 yaşına gelindiğinde 5 vakit kılabilen olmayı sağlar. İmrendirme adına son dönemde sosyal medyada sıklıkla karşılaşılan çocuk seccadelerini bu iş için güzel bir örnektir. Anne baba ile, arkadaşları ile kendi seccadesinde namaza durması namaz alışkanlığı kazanmada güzel bir başlangıç olabilir.

8. Ancak burada önemli olan bir husus unutulmamalıdır. Son çocukluk devresinde de olsa çocuk yine "çocuk"tur. Çocuksu duyguların etkisi davranışlarına yansiyabilir. O nedenle çocuklara gerek ibadetlerle ilgili bilgilerin öğretimi, gerekse ibadetlerin yerine getirilmesi konusunda, İslam'ın temel prensiplerini teşkil eden müsamaha, hoşgörü, sabır, sevgi ve şefkatle davranmalıdır. Böylece çocuğun kalbi kazanılmalı ve duygularına hitap edilmelidir.

İlkokul 1.,2., ve 3. sınıflar için zorunlu din eğitimi konusu üzerinde daha çok konuşulacak ve araştırma yapılması düşünülecek gereken bir alandır. 19. MEB Şurası tavsiye kararı gerçekleşmesi halinde bu alanda yapılan araştırmaların sayılarının artacağı da beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Ay, Mehmet Emin, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?*, Timaş Yayınları, 29. Baskı, İstanbul, 2012.

Bayraklı, Bayraktar, *İslam'da Eğitim*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2012.

Bilgin, Beyza, "Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Dini Kavramlar", *Din Öğretimi Dergisi*, 8-9, MEB yayınları, Ankara, 1986.

Bulut, Mehmet, *Delilleriyle İslam Akaidi*, Erkam Yayınları, 2. baskı, Ankara, 2017.

Cüceloğlu, Doğan, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitapevi, 11. baskı, İstanbul, 2002.

Doğan, Recai & Ege, Remziye, *Din Eğitimi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, 1. baskı, Ankara, 2012.

Gül, Gülbahar, *Birey Toplum Eğitim ve Öğretmen*, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı 1, 2004.

Güngör, Erol, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken Neşriyat Yayınları, 6. baskı, Ankara, 2010.

Hökelekli, Hayati, "Çocukta Ahlak Gelişimi ve Eğitimi", *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlak*, Dem Yayınları, İstanbul, 2007.

Köylü, Mustafa & Oruç Cemil, *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*, Nobel Akademi Yayıncılık, 1. baskı, Ankara, 2017.

Mehmedoğlu, Ali Ulvi, *İnanç Psikolojisine Giriş*, Çamlıca Yayınları, 1. baskı, Ankara, 2013.

Okday, Ayla, "Okul Öncesi Dönem", *Ana-Baba Okulu:Ana-Baba Eğitimi ve Aile İçi İletişim Becerileri*, Remzi Kitapevi, İstanbul,2011.

Selçuk, Ziya, *Eğitim Psikolojisi*, Nobel Yayıncılık, 22. baskı, Ankara, 2018.

TDV, Koca, Ferhat, "İbadet", <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibadet#3> (18.06.2019).

Yavuz, Kerim, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*, Boğaziçi yayınları, 1.baskı, Ankara, 2012.

Yavuz, Kerim, *Çocuk ve Din*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Hisar Yayınları, 2.baskı, Ankara, 2016.

Yurdaydın, Hüseyin Gazi & Dağ, Mehmet, *Dinler Tarihi*, Gündüz Yayınevi, 1978.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

ÖZGEÇMİŞ

1992 yılında Konya ili Meram ilçesinde dünyaya gelmiştir. İlkokulu Barbaros ilkokulunda, ortaokulu Meram Ortaokulunda lise eğitimini ise Mahmut Sami Ramazanoğlu İmam Hatip Lisesinde tamamlamıştır. 2010 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği bölümünü kazanmış 2014 yılında bu bölümü 1. olarak bitirmiştir. Aynı yıl Eylül ayında Konya - Kadınhanı - Atlantı Cumhuriyet Ortaokulunda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak göreve başlamıştır. 2014 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalında Yüksek Lisans Programını kazanmış ve 2019 Haziran ayında **“İlkokul 3. Sınıf Düzeyi Din Öğretimi Öğrenci İhtiyaçları Merkezinde Bir Araştırma (Atlantı Gazi İlkokulu Örneği)”** konulu tezini tamamlamıştır.